Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 284 (11482) | 1980 чылдың декабрь 10, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

РСФСР-НИҢ ЧОГААЛЧЫЛАРЫНЫҢ V СЪЕЗДИЗИ

Совет чогаалчылар чоннуң маадырлыг күш-ажылын чогаалдарынга уран-чечен көргүзүп турар. Бистиң үе-чергелеривис — националдыг байлактарны көвүдедиринге үндезин болуп турар сорук кииринчи күш-ажылдыг чогаадыкчы болгаш тургузукчу кижилер номнарда эң чылыг сөстер-биле бижиттинген.

Литераторларның мурнунда турар эң харысалгалыг айтырыглар Россия Федерациязының чогаалчыларының V съездизиниң делегаттарының кол кичээнгейинде. Ук съезд бодунуң ажылын декабрь 9-та Кремльдиң Улуг ордузунда эгелээн. Партияның болгаш чоннуң амыдыралында чугула болуушкун — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң бүдүүзүнде литераторлар чыылган, ол чорук уран сөстүң кижилерниң күш-ажылынга бедик негелделиг болгаш оларның мурнунга улуг харысалганы онааган.

Съездиниң аалчыларының аразында эвилелдешкен республикаларның чогаалчыларының, Москваның ажылчы чоннарының төлээлери, уран чүүлдүң ажылдакчылары, эртемденнер, партия болгаш совет ажылдакчылар, Чепсектиг Күштерниң дайынчылары.

Эштер В. В. Гришин, А. П. Кириленко, М. А. Суслов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин оларны чыылганнар адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Делегаттар болгаш аалчылар эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюро составын хүндүлүг президиумга улуг көдүрүңгүй-биле соңгааннар.

«Амыдыралдың ханызынче кирер, совет ниитилелдиң тургузукчу будужун чырыткаландыр болгаш талантылыг көргүзер» деп илеткелди РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы С. В. Михалков кылган.

РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң ревизия комиссиязының илеткелин ооң даргазы Г. А. Семенихин кылган.

Оон соонда саналдар эгелээн.

Российның чогаалчыларының съездизи ажылын бөгүн уламчылаар.

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ ЧЕДИР

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп төлевилелин бүгү чоннуң чугаалажып көөрүнге киирген. Коммунистиг тургузуушкунуң чугула айтырыгларының талазы-биле шиитпирлер хүлээп алырда, кезээде ажылчы массалар-биле сүмележир, оларның санал-оналын алыр ленинчи чаңчылды партия барымдаалап турар. Ол болза бистиң социалистиг демократияның көскү илерелиниң бирээзи, күрүне, ажыл-агый болгаш хөй-ниитиниң херектерин башкарарынга ажылчы чоннарның идепкейлиг киржилгезиниң хевири болур.

Партияның XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Төлевилелин бистиң республиканың партия организацияларында, күш-ажылчы коллективтерде, солуннарда, телевидениеде болгаш радиода амгы үеде калбаа-биле чугаалажып эгелээн. Партияның программалыг, теоретиктиг болгаш практиктиг чугула документизин Тываның ажылчы чоннары улуг кичээнгейлиг танышкаш, ону сеткилиниң ханызындан чүүлдүгзүнүп, деткип турарлар. Төлевилелдиң утказын, ужур-дузазын ажылчы чоннарга тайылбырлаар ажылда лекторларның, илеткелчилерниң, пропагандистерниң, политинформаторларның, агитаторларның улуг бөлүү хаара туттунган. Оларның саны бистиң республикада он дөрт муң ажып турар.

СЭКП ТК-ның Төлевилелинде оңгу беш чылдың экономиктиг хөгжүлдезиниң болгаш чоннуң чаагай байдалының өзүлдезиниң кол-кол түңнелдерин берген. Оңгу беш чылда улус ажыл-агыйы ниитилел бүдүрүлгезин бир дески шапкын хөгжүдеринге, оон ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринге үндезилээш, совет улустуң чаагай байдалын улам ыңай көвүдедиринче угландыр СЭКП-ниң XXV съездизиниң тодаргайлааны угланыышкынга дүүштүр хөгжүп келген деп ында айыткаш, өзүлдениң чурагайларын берген. Бүдүрүлгелерде, совхозтарда, албан организация, өөредилге черлеринде агитация ажылын чорудар актив оңгу беш чылда бистиң чедип алган чедиишкиннеривисти бүзүреңчиг чижектерни көргүзүп тургаш, билдингири-биле тайылбырлаар ужурлуг. Лекторлар, илеткелчилер, политинформаторлар, агитаторлар чурттуң нийти чедиишкиннерин чугаалап тура, бодунуң ажылдап, чурттап турар бүдүрүлгезиниң, совхозунуң, хоорайының, районунуң, суурунуң амыдыралындан тодаргай чижектерни киирер. Материалдарны тус чериниң ажыл-ижи, амыдыралы-биле холбаары СЭКП-ниң XXV съездизиниң ажылдап кылганы экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң программазының күүсеттингенин эки билип алырынга дузалаар. Оңгу беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш эрткен чылдарда шалыпчы ажылдап, беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеннерни адаар болза беседа азы лекция улам-на чедиңгир болур.

Эрткен беш чылдың нийти түңнелдерин ёзугаар алырга, Советтер чуртунуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң бүгү талалары бурунгаар сайзыраан. Ол чедип алган чедиишкиннер ам-даа улам улуг хемчээлдиг сорулгаларны шиитпирлээр арганы берип турар. Ол сорулгалар СЭКП ТК-ның Төлевилелинде тодараттынган.

«Он бирги беш чылдың кол сорулгазы болза улус ажыл-агыйын турум, экономиканы интенсивтиг хөгжүдеринге чурттуң бүдүрүлге күчүзүн эң-не чөп ажыглаарынга, курлавырларның бүгү хевирлерин бүгү хемчег-биле камнаарынга болгаш ажылдың шынарын экижидеринге үндезилээш, совет кижилерниң чаагай амыдыралын улам ыңай өстүрерин хандырары болур» деп СЭКП ТК-ның Төлевилелинде айыткан.

Партияның улуг планнары кижи бүрүзүнге билдингир, чоок, ону бодунуң ыңак хереэ кылдыр хүлээп көрген турзун дээш идеология фронтузунуң ажылдакчылары хөй чүүлдерни кылыр апаар. Он бирги беш чылда үлетпүр продукциязын бүдүрери 26—28 хуу, оон иштинде бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрери — 26—28 хуу, а хереглелдиң чүүлдери —27—29 хуу, кодээ ажыл-агый продукциязын беш чылдың чыл санында бүдүрериниң ортумак хемчээли 12—14 хуу көвүдээрин, кижи бүрүзүнге онаажтыр боттуг орулгалар 16—18 хуу бедиирин болгаш чаа беш чылдың салган өске-даа сорулгаларын Тываның ажылчы чоннары билип алырынче партия организациялары кичээнгейни салыр. Лекторлар, политинформаторлар, агитаторлар он бирги беш чылдың нийти планнарын тайылбырлап тура, тус районнуң, бүдүрүлгениң, совхозтуң, бригаданың, ферманың, цехтиң моон соңгаар хөгжүлдезиниң айтырыглары, ажыл-ижи-биле сырый холбаар. Беш чылдың бердинген планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседири кижи бүрүзүнүң ак сеткилдиг, бүдүрүкчүлүг ажылдаарындан улуу-биле хамааржырын беседа үезинде чугаалаарын кичээнгейге алыр херек.

Беш чылды чедиишкинниг күүседири Совет күрүнениң камгаланыр күчүзүн чогуур деңнелге тургузарын хандырар, делегейге оон ат-алдарын улам бедидер, социализмниң делегей системазының быжыгарынга болгаш социал депшилге дээш демисежип турар бүгү күштерни сырый каттыштырарынга идиглиг болурун дыңнакчыларга чугаалаар.

СЭКП ТК-ның Төлевилелин пропагандалаарынга болгаш тайылбырлаарынга партия, ажыл-агый удуртукчуларын, специалистерни киириштирер, ону политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң кичээлдеринге өөренир. Бо чугула документини пропагандалаар ажылды партия организациялары хүн бүрү удуртур, аас агитациязын чорудар активти өөредир хүлээлгелиг.

Ажылчы чоннуң ортузунга лекцияларны, илеткелдерни, беседаларны чорудуп турар үеде, дыка хөй кижилер бүдүрүлгениң болгаш ажылдың ажыктыын бедидеринче, амыдырал хандырылгазын экижидеринче угланган немелде курлавырларны илередип, ажыктыг саналдарны, сүмелерни киирип турар. Ону партия организациязы бүрүзү кичээнгейге ап, амыдыралга боттандырар тодаргай ажылдарны чорудар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Төлевилелинде айыткан партияның программазын бир эп-сеткилдиг деткээн медээлер республиканың чер болганындан кээп турар, ында ажыл-ишчилер салдынган планныг онаалдаларны күүседиринге эң-не идепкейлиг киржирин, партияның ээлчеглиг XXVI съездизин күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуурун илереткен. Агитация активиниң сорулгазы—ол чаагай херекти бүгү талалыг деткиир, он бирги беш чылдың баштайгы хүннеринден эгелеп партияның планнарын күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаары болур.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ИНДИЯ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНГЕ ЧОРААНЫ

ДЕЛИ. (СЭТА-ның тускай корр). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев декабрь 8-те Индия Республиканың Президентизи Н. С. Реддиге чораан. Найыралчы беседаның үезинде совет-индий харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниң дугайында санал-оналдарны солушкан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, ССРЭ-ниң Индияда элчини Ю. М. Воронцов ужуражыышкынга киришкен. Индий таладан Даштыкы херектер министерствозунуң секретары Н. Кришнан биле Индияның ССРЭ-де элчини В. К. Ахуджа олурушкан.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ИНДИРА ГАНДИ-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

ДЕЛИ. (СЭТА-ның тускай корр). Декабрь 8-те хүндүлүг совет аалчының турар черинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Индияның Премьер-Министри Индира Ганди-биле найыралчы беседазы болган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, ол ышкаш Индияның даштыкы херектер министри П. В. Нарасимха Рао беседага киришкен.

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

ДЕЛИ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке алдар болдуруп, Индия Республиканың Президентизи Н. С. Редди декабрь 8-те Президент ордузунга дүштеки шайлалга тургускан.

Совет taladan ол шайлалгага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы И. В. Архипов, албанның өске-даа кижилери чораан.

Индий таладан Индияның Премьер-Министри Индира Ганди, министрлер кабинединиң кежигүннери, парламентиниң депутаттары, хөй-нииті организацияларының удуртукчулары чораан.

Н. С. Редди шайлалгага чүве чугаалаан.

Н. С. Реддиниң чугаазы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң дээрги Даргазы!

Хүндүлүг аалчылар!

Агайлар болгаш дээргилер!

Индияның чазааның болгаш улузунуң-даа өмүнээзинден Силерге болгаш силерниң делегацияңарның кежигүннеринге эң-не чылыг болгаш чүректиң ханызындан байырны өөрүшкүлүг сеткил ханышкыны-биле дамчыдып тур мен.

Дээрги Президент! Силерни маңаа бистер ийи удаа хүлээп алыр өөрүшкү болгаш алдар бистерге таварышкан, ынчангаш ол дээрге биске төөгүлүг болуушкуннар болгулаан. Бистиң черге колониалдыг ёзу-чурумнарның сөөлгү артынчыларын узуткаанывыстың соонда дораан-на 1961 чылда Силерниң баштайгы аян-чорууңар болган. Бистиң антиколониалдыг демиселивистиң шынныг байдалын болгаш утка-шынарын өске дыка хөй чурттар билип шыдавайн турар үеде индий нацияның хамаарышпас чорукту чедип алган үезинден бээр таваржып турганы янзы-бүрү кризистерниң үелеринде кылып турганы ышкаш Совет Эвилелиниң бистиң талавыска турганын утпаан бис. Бистиң чуртка Силерниң ийиги аян-чорууңар 1973 чылда болган болгай, ынчангаш Силерни чер-ле болганынга кайы хире сагыш-сеткилдиң ханызында чалбыыштыг ыңакшыл-биле уткуп турганын билир боор силер.

Бистер дээрги мындаагылар, Силерге улуг болгаш эп-найыралчы чурттуң, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң чүгле дээди төлээлекчизи кылдыр эвес, харын база Индияны чайгылыш чокка чалбыыштыы-биле үнелеп көрүп, бистиң күзел-бодалдарывысты болгаш сагыш-сеткиливисти ханызы-биле билип келген шынчы болгаш идегелдиг өңнүк кылдыр байыр чедирип тур бис.

Силерниң чуртуңарның янзы-бүрү адырларга шалыпкын хөгжүүрүн хандырарынга Силерниң шылгараңгай ролюңарны бистер Индияда ханы сонуургал-биле хайгаарап турар бис. Делегейге тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың херээ дээш делегей хемчээлдиг улуг күрүне ажылдакчызы силерниң могаг-шылаг билбес күжениишкиннерни калбаа-биле чүүлдүгзүнүп, хүлээп алдынып турар болгаш бистиң чуртта бедии-биле үнелеп турар. Европага тайбыңны быжыглаарынче болгаш чавырлыышкынны хаңыладырынче угланган Силерниң эгелекчи саналдарыңарга бистер байыр чедирген бис. Делегейниң хоозурадыкчы ийи дайыннарының баштайгы дааштаашкыннарының диңмирел үнгени болгаш ооң херечизи боор турары Европа дипке кайы-даа талага ажык-дузалыг кады ажылдажылганы тургузарының херээнге Силерниң кылган күжениишкиннерни бедии-биле үнелеп көрүп турар бис. Чавырлыышкынның болгаш аңгы-аңгы системаларның аразынга кады ажылдажылганың ындыг чалгыы чаңгыс дип азы бөлүк чурттар-биле кызыгаарлаттынмайн, чер бөмбүрзээниң бүгү районнарынга нептерээринге идегеп турган бис. Дээрги мындаагылар, чогум-на ооң ужурундан бистер сөөлгү үеде делегей байдалының дорайтаашкынның ханы сагыш салыышкын болгаш хараадал-биле хайгаарап турар улус бис. Ол чорук чавырлыышкынның чорудулгазынга шыңгыы каражаны таварыштырар азы ону дедир тырттар болгаш боо-чепсекти, ылангыя ядролуг чепсекти эндере бүдүрериниң чаа үе-чадазын болдура бээр ийне деп айыылзынып турар бис. Ынчангаш бистер Силерниң ол хире ханы бердингеннер чавырлыышкын чорудулгазы ам-даа үргүлчүлээр, ам-даа быжыгар болгаш чүгле бүгү чурттарның амыдыралчы эрге-ажыктарынга эвес, харын база амгы үениң цивилизациязының бодунуң дириг артарының эрге-ажыктарынга бараан боор, калбарарынга чалбыыштыы-биле идегеп турар улус бис.

• • •

Л. И. Брежнев харыы сөс чугаалаан.

(Төнчүзү 3-кү арында).

Л. И. Брежневтиң чугаазы

Хүндүлүг дээрги Президент!

Хүндүлүг дээрги Премьер-Министр!

Агайлар болгаш дээргилер!

Эштер!

Бо найыралдыг улуг чуртка база катап келгеним, хоочун өңнүктерим аразынга турарым меңээ дыка өөрүнчүг-дүр, силерниң-биле харылзаа тудары кезээде чогумчалыг болгаш ханы утка-шынарлыг болуп турар. Бистиң адрезивиске, совет улустуң адрезинге маңаа чугаалаан чаагай сөстер дээш өөрүп четтиргенивисти өөрүмнүң өмүнээзинден болгаш бодумнуң хууда өмүнээмден илергейлеп тур мен.

Индия-биле харылзааларны бирги чергениң чугула ужур-дузалыг деп Совет Эвилелинде санап турар бис. Совет улустуң чаагай күзелин болгаш ооң удуртулгазының хүндүткелин Индия эдилеп турар. Совет улустуң болгаш ооң удуртулгазының нүүрүнде Индия идегелдиг өңнүктерлиг деп хөөредишкин чокка чугаалап болур. Эки-даа, берге-даа үелерде, каан-даа, бүргег-даа агаарның байдалдарында өңнүктерлиг.

Бистиң харылзааларывысты улам ыңай калбартыр болгаш хаңыладыр дугайында, амгы шуурганныг делегейде бөдүүн эвес байдал дугайында, делегей харылзааларын экижидеринге бистиң чурттарывыстың салыышкынының дугайында санал-оналдарны найыралдыг ёзу-биле солчур дээш силерге чедип келдивис.

Бистиң чурттарывыстың найыралының болгаш кады ажылдажылгазының дугайында эки чүүлдерни хөй чугаалаан-даа, ам-даа хөй чугаалаар апаар дээрзинге бүзүрээр мен. Ол найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында ынчаар чугаалаарынга олар төлептиг-даа. Эки өңнүктерниң найыралы олар кады чеди базым кылаштаптарга тыптып келир деп силерде чугаалажып турарын дыңнаан кижи мен. Бистиң улустарывыстың кады эрткен оруу оортан ыракта-ла узун. Совет-индий харылзааларны калбартырынга ийи талалар хөй чүүлдерни кылган. Чедип алдынган чүүлдерге таарзынып турар бис. Ынчалзажок бүгү-ле чүүлдер бүрүн кылдына берген деп санавайн турар бис.

Бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларның байдалының дугайын чугаалавышаан, оларның калбак делгеми-биле болгаш хөй янзы хевири-биле чергелештир, быжыг туруштуг чоруктуң ында чедип алдынган бедик чадазын демдеглээр бодаан мен.

Ол дээрге — бистиң харылзааларывыстың чогум-на характериниң, ол харылзааларның тургустунганы дең эргениң, бот-боттарын хүндүлежириниң болгаш идегежириниң бедик принциптериниң быжыг туруштуу-дур. Ол дээрге — оларның хөгжүлдезиниң шапкыны-дыр. Ол дээрге — оларның аразында эки харылзаалар янзы-бүрү политиктиг байдалдарда безин эки болуп хевээр артканының чугула бадыткалы-дыр.

Амгы үениң Азиязының шылгараңгай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы дээрги Индира Гандини кезээде онза хүндүткел-биле көрүп келгенивисти чажырбайн тур мен. Хамаарышпас Индияның үндезилекчилериниң бирээзи, индий-совет найыралды үндезилешкен кижи болур ооң улуг угаанныг адазы — Джавахарлал Неруну төөгүлүг маадырлыг чорууп база шак ынчаар бедии-биле хүндүлеп турар бис.

Совет-индий харылзааларның база бир онзагай чүүлүн демдеглээр бодаан мен. Колониалдыг дарлалдан хосталган чурттар-биле бөгүн делгем болган бистиң харылзааларывыстың иштинден, делегей харылзааларының практиказынга чоорту, ынчалзажок чайгылыш чогу-биле нептерей турар эки, чоптуг чүүлдерниң иштинден хөй чүүлдер чогум-на совет-индий харылзааларга эң-не баштай тывылган.

Совет Эвилелиниң болгаш Индияның аразында амгы үеде найырал — ол дээрге, социалистиг болгаш кая-даа каттышпас чурттарның эп-сеткил каттыштырылгазының күчүлүг фронтузунуң, империализмниң агрессив күштеринге удур тургустунган болгаш тайбыңга, улустарның хосталгазынга база хамаарышпас чорууңга удур угланган оларның хөделиишкиннерин моондактаан фронтунуң чугула кезии-дир деп Индияга бижиттинген сөстерни чоокта чаа номчаан мен.

А делегей байдалы өртемчейде элээн баксыраан амгы үеде ол онза чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Боо-чепсекти кызырарының орнунга чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин Барыын чүкте салдарлыг политиктер шиитпирлеп алганнар-дыр. Күштерниң деңзигүүрүнүң дең байдалын хевээр арттырарының орнунга шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болуруп чедип алырын олар бодап турар-дыр. Дең эргелиг талаларның чугаалажырының болгаш бот-боттарынга ажыктыг кылдыр кады ажылдажырының орнунга олар күш дөгеп албадаарын болгаш коргударын оралдажып турар-дыр. Делегейде байдалды шыңгыы нарыыдадырын олар сөөлгү чылдарда чедип алган.

Херек кайнаар угландыр чорур апаарыл деп айтырыг ам шак ынчаар тургустунуп турар. Бир эвес ол таарымча чок, дорту-биле чугаалаарга — айыылдыг угланыышкын уламчылаар болза, тайбыңның шыңгыы кыжаныышкынга таваржыр апаар. Азы сарыылдыг угаан тиилээр болза — улустарның идегелинге, бүгү чурттарның эрге-ажыктарынга дүүшкен политика ынчаарда бодунга орукту ажыдып алыр ийик.

Совет Эвилели ол айтырыгны канчаар көрүп турарыл дээрге, бо талазы-биле бистиң туружувус принципиалдыг: боттуг чоруктуң ёзузунга кандыг-даа айтырыгларны чугаалажып көөрүнге, өскелерниң дүрүм ёзугаар эргелерин, эрге-ажыктарын барымдаалап көөрүнге — белен бис.

Удур туржуушкундан чугаалажыышкыннарже, чөрүлдээлерниң чидиглениишкининден оларны таарыштыр шиитпирлээринче эргилери — бөдүүн эвес, ынчалзажок эргежок чугула сорулга дээрзин черле билдингир болгай. Ол дээрге— амгы үениң эң-не чаагай сеткилдиг сорулгазы деп чугаалаар ийик мен. Тайбыңны күзээр болгаш тайбыңга ажыктыг кылдыр хөделип турар бүгү кижилерниң демн каттыштырган күжениишкиннери-биле ол сорулганы шиитпирлеп болур. Күрүнелерниң даштыкы политиказының кол үнелээшкини чогум-на шак ында болур деп санап турар бис.

Күрүне политиказының шылгараңгай угаанныг чоруу — ол дээрге, боо-чепсек-биле коргудуп көөргеттинери эвес-тир, өске улустарга бодунуң тура-соруун дөгээр дээн оралдажыышкыннар эвес-тир. Ындыг оралдажыышкыннар шаанда база-ла эвээш эвес тургулаан, ынчалзажок олар чүнүң-биле доозулганы эки билдингир болгай. Ол дээрге — өске улустарның күзели-биле азы

(Төнчүзү 3-кү арында).

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Найысылалдың үлетпүр бүдүрүлгелери продукция сайгарарының беш чыл планын хуусаазындан бир ай эрте күүсеткен. Оңгу беш чылдың эгезинден бээр 321383 муң рубльдиң үлетпүр продукциязын сайгарган. СЭКП-ниң XXV съездизиниң, партия Төп Комитединиң ооң соонда болган Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, хоорайның он үш коллективи продукция сайгарарының беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Сүт заводу, тараа продуктулар эргелелиниң сайгарылга баазазы, «Каа-Хем» хөмүрдаш разрези, «Тыва кодээ тудуг» трестиң болгаш «Росводпром» каттыжыышкынның демир-бетон кылыглар заводтары, мебель фабриказы болгаш өске-даа бүдүрүлгелер эки көргүзүглерни чедип алган.

Партияның тайбың дээш демиселин Тываның ажылчы чону изии-биле деткип тур

НАЙЫРАЛ УЛАМ БЫЖЫГАР

Индия Республиканың Президентизиниң, Премьер-Министриниң болгаш чазааның чалаашын ёзугаар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев албанның найыралчы аян-чоруун кылып, Индияда чеде берген болгай.

Индий улустуң шынчы өңнүү, бүгү делегейге быжыг тайбың дээш могаг чок демисечи—Л. И. Брежневти индий черге улуг сеткил ханыышкыны-биле уткуп, хүлээп алган. Л. И. Брежневтиң Индияга албанның найыралчы аян-чоруу эгелээн. Бо хүннерде бүгү делегейниң кичээнгейи ынаар угланган.

Совет чурттуң удуртукчузунуң Индияга албанның аян-чоруу совет-индий харылзааларның улам быжыгарының херечизи.

Л. И. Брежневтиң найыралчы аян-чоруу чүгле ийи чурттуң аразында экономиктиг кады ажылдажылганы улам калбартырынга эвес, харын Азияга айыыл чок чорукту тургузарынга болгаш делегейге тайбыңны быжыглаарынга улуг салдарлыг болур дээрзин билип турар бис. ССРЭ сайзырап турар чурттарга сөс кырында эвес, а ажыл-херек-биле бүгү талалыг боттуг дузаны чедирип турарын ийи талаларның экономиктиг харылзаалары бадыткап турар. Ынчангаш Л. И. Брежневтиң Индияның удуртукчулары-биле чугаалажыышкыннарының түңнелинде совет-индий кады ажылдажылга, харылзаа улам быжыгар дээрзинге бүзүреп турар бис.

Совет-индий найырал айының хүннеринде ийи чурттарның кайызында-даа найыралдың митингилери, кинофестивальдар, семинарлар, симпозиумнар эртип турар. Ол форумнарның киржикчилери Совет Эвилелиниң болгаш Индияның чонунуң аразында найыралдың, кады ажылдажылганың харылзааларын быжыглаарынче кыйгырып турарлар.

М. СААЯ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

УЛУГ САЛЫЫШКЫН

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң Индияга албанның найыралчы аян-чоруу эгелээн.

Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң удуртукчузу тайбың дээш чалбыыштыг демисечи Л. И. Брежневтиң бо аян-чоруу болза Совет Эвилелиин болгаш Индияның аразында найырал, кады ажылдажылганы, делегейге тайбыңны быжыглаар деп бүгү-ле бөдүүн кижилер билип турар. Ол билиишкинге каттыжып, бо төөгүлүг аян-чорук тайбыңны быжыглаарынга, бот-боттарын эки билчиринге, кады ажылдажылгага кол үндезин болур деп санаар мен.

Индий улустуң оолдар, кыстары Совет Эвилелинге чыл санында хөй-хөйү-биле өөренип кээп, тускай эртемнерни чедип ап турар. 1955 чылдан бээр Совет Эвилели Индияга 110 муң ажыг специалистерни белеткеп бергенин алырга, ийи улуг күрүнениң аразында экономиктиг болгаш культурлуг найыралчы харылзааның ханы, быжыы херечилеп турар. Эш Л. И. Брежневтиң амгы аян-чоруу ол харылзааны улам быжыглап, чырык черге тайбыңны, найыралды бодарадырынга улуг салыышкын-дыр.

В. САГААН-ООЛ,
ажылчын.

ТАЙБЫҢНЫҢ АЯН-ЧОРУУ

ССРЭ-биле Азияда эң улуг чурттарның бирээзи Индияның аразында акы-дуңма харылзаалар чыл бүрү улам быжыгып турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң амгы бо хүннерде ол чуртка найыралдың аян-чоруу ийи чурттуң аразында найыралчы чаагай харылзааларын улам ыңай быжыглаарынга бараан болур.

Бистиң чурттарывыстың аразында экономиктиг болгаш культурлуг харылзаалар дугайында үр хуусаалыг керээлерниң боттаныышкыны, харылзааларның хаңылааны кол эчис сорулга тайбыңче угланганын билир болгай бис. Тайбың быжыг, күштүг болган тудум-на, экономика-даа, эртем-культура-даа улам бурунгаар хөгжүүр, амыдырал-чуртталга-даа амыр-шөлээн, чаагай болур деп чүвени кижилер, ылангыя дайынның каргыштыг халавын көрүп эрткеннер эки билир.

Эш Л. И. Брежневтиң Индияга тайбыңның, найыралдың аян-чоруу бистиң улуг чурттарывыстың аразында найыралды улам күштелдирер, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга, улустарның эрге-ажыктарынга бараан болур дээрзинге бистер, совет кижилер, ханызы-биле бүзүреп турар бис. Ынчангаш Леонид Ильичиниң ол чуртка аян-чоруу улуг чедиишкинниг болурун чүректиң ханызындан күзеп турар бис.

А. АДЫГБАЙ,
Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, пенсионер.

Национально-

Партийжи информациялар

ТӨЛЕВИЛЕЛДИ ЧУГААЛАЖЫРЫ, ӨӨРЕНИРИ-БИЛЕ

«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының дугайында» СЭКП ТК-ның төлевилели республиканың партия организацияларының организакчы, политиктиг, идеологтуг ажылының төвүнде туруп турар.

Коммунистиг партияның ол эң чугула, кол документизин чонга калбаа-биле тайылбырлап, чугаалажып көөрү-биле тускай шиитпирни СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу хүлээп алган болгаш ону таныштырар пропаганда бөлүүн районнарже аъткарган.

Ооң составында партия обкомунуң харысалгалыг ажылдакчылары, министерстволарның, ведомстволарның төлээлекчилери, илеткелчилер, калбак актив кирип турар. Оларны кезек-кезек бөлүкке хуваагаш, республиканың районнарынче үндүрген болгаш чер-черге партия активинге даангаш, ол чугула документиниң чурттакчылыг чер, күш-ажылчы коллектив, совхозтарның ферма, бригада бүрүзүнге ханызы-биле тайылбырлаар.

ПРОПАГАНДИСТЕР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Бай-Тайга районда чон ортузунга идеология ажылын чорударынга амгы үеде 700 ажыг кижи хаара туттунган. Оларның 110-у пропагандистер.

СЭКП райкому оларның өөредилгезин план ёзугаар организастап, СЭКП-ниң XXVI съездизинге белеткел ажылдарын калбартырынга идеология ажылдакчыларының күжүнге даянып турар.

Районда пропагандист кадрларның үш хүннүг семинарын чоокта чаа чер-черлерге эрттирген. Аңаа партийжи массаполитиктиг ажылдың арга-хевирлери, чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле ажылды идепкейжидер, тыва дылдың литературазының, культуразының талазы-биле лекциялар болгулаан.

Эрткен айның төнчүзүнде район төвүнге чыылдырган бир хүннүң семинарының киржикчилери «СЭКП-ниң XXV съездизи шүгүмчүлелди болгаш бот шүгүмчүлелди күштелдирер дугайында», «Партийжи политмассалыг ажылдың арга-хевирлери», «СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг чарышты организастаары» деп темаларга илеткелдерни дыңнаан. Бо темаларга илеткелдерни СЭКП райкомунуң секретары Л. Х. Допул, килдистер эргелекчилери Ч. А. Ондар, Е. С. Хертек олар кылган. Партия организацияларынга ажылды планнаарының арга-хевирлери-биле семинарның киржикчилери база танышкан.

СЕКРЕТАРЬЛАР СЕМИНАРЫ

Таңды районда партияның 29 эге организацияларының, 20 партбөлүнтериниң 29 бригада парторганизацияларының секретарьларынга организакчы арга-мергежилдиг, алдар-хүндүткелдиг коммунистер соңгуткан. Оларның өөредилгезин партия райкому план ёзугаар эрттирип эгелээн.

Баштайгы семинарга парткомнар секретарьлары, парткомнар секретарьларының оралакчылары, бригада партия организацияларының секретарьлары болгаш район төвүнде партия эге организацияларының секретарьлары чыылган.

«СЭКП сайзыраңгай социализмниң үезинде. ССРЭ Конституциязы социализмниң политиктиг системазынга СЭКП-ниң туружунуң дугайында», «Партия эге организацияларының ажылының ай санының болгаш перспективтиг планнаашкыны», «В. И. Ленинниң күүселдениң контролю болгаш ону хынаары. СЭКП-ниң XXV съездизи амгы үе-чадада контрольдуң болгаш күүселдениң хыналдазын экижидер дугайында» деп темаларга лекцияларны СЭКП райкомунуң ийиги секретары И. Ф. Болотов, килдистер эргелекчилери В. Г. Глухов, Т. Парчин олар номчаан.

Семинарның киржикчилери делегей байдалының дугайында лекцияны дыңнаан, ажылдың арга-дуржулгазын солушканнар.

• • •

СЭКП Улуг-Хем райкому партия активиниң ээлчеглиг өөредилгезин чоокта чаа эрттирип, аңаа районда партия эге организацияларының болгаш цехтерниң парторганизациялар секретарьларын киириштирген.

Семинарны коммунистерниң учёдун шын тургузарының, партия документилери-биле ажылды сайзыраңгайжыдарының талазы-биле айтырыгларга тураскааткан. Ол темаларга беседаларны СЭКП райкомунуң сектор эргелекчизи Т. Г. Кукарина, килдис эргелекчизи И. В. Рехлова олар кылган.

Ооң соонда дуржулга солчулгазы болган. Партия документилери-биле ажылды канчаар чорудуп турарының практиказын «Күш-ажылдың хостуу» совхозта партком секретары О. М. Седип болгаш өске-даа эштер семинарның киржикчилеринге таныштырган.

КИЖИЗИДИКЧИ УТКА-ШЫНАРЛЫГ

Көскү агитация

«Тыва кобальт» комбинаттың коллективи «Партияның XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалынга харыы кылдыр кол бүдүрүкчү күштү долузу-биле ажыглаар, камналганы чедип алыр, ажылдың шынар көргүзүглерин экижидер дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган дээрзин көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлеринде айыткан. Ол ышкаш комбинаттың ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары 1981 чылдың баштайгы ийи айларының планнарын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседирин хүлээнип, кобальт алырын 0,1 хуу чедирер, күш-ажылдың «бүдүрүкчүлүүн 1980 чылга деңнээрге 1 хуу бедидер сорулганы салганын база билип ап болур.

Комбинаттың девискээринде, даштында, цехтерде, бригадаларның ажылдап турар черлеринде стендилер, плакаттар, лозуңнар, хана солуннар, көргүзүг самбыралары ажылчыннарны күш-ажылче сорук киирип, планныг онаалдаларны күүседиринче эвилелдеп, социалистиг чарышка тиилекчи болурунче кыйгырып турар. Ында көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлерин партияның XXVI съездизин төлептиг уткуурунче, онгу беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиринче, ажылчыннарның күш-ажылчы база политиктиг идепкейин көдүрериниче угландырган.

Ыланчыг комбинаттың гидрометаллургия цегинге кире бээрге, «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп улуг стенд бар. Бо сөстер эртенги, кежээки ээлчеглерже ажылдап келген кижилерниң сагыш-сеткилинге кандыг-бир бодалды арттырып, оларның эш-өөрүнден хожудап болбазын сагындырып турары өөредиглиг.

Көскү агитация ажылын канчаар организастап турарын база комбинаттың девискээринде ооң янзы-бүрү хевирлерин билдилиг ажыглап келгенин тайылбырлап чугаалааш, партбюро секретары Виктор Петрович Супрунов:

— Көскү агитацияны бедик идейлиг, сорук кииликчи, кижизидикчи утка-шынарлыг, эстетика талазы-биле көрүштүг, үе аайы-биле өй-шаанда чаартынган турарынче, чаа болуушкуннарны чырыдарынче кичээнгейни салып турар бис,—деп, тайылбырлады.

Ооң «Дүвүреңниг медээ» деп кезээнде ажылда шүгүмчүлелдиг четпестерни, «Олар үени мурнап турарлар» деп кезээнге хүн бүрүнүң мурнакчыларын көргүзер. Шак мындыг көскү агитация кижизидикчи утка-шынарлыг. Ооң ыңай профэвилел булуңун чараштыр дерээн. Ында эш хуу суду (даргазы М. Ондар), херээженнер чөвүлели (даргазы Н.Шишкина), хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип, цехте эки ажылдап турар дээрзин кижи билип алыр.

Күш-ажылдың хоочуннары, беш чылдың мурнакчылары, социалистиг чарыштың тиилекчилери-биле ужуражылгалары, байырлалдар, дыштанылга кежээлерин, оюн-тоглаалары, лекция, беседаларны, политинформацияларны, хуралдарны эрттирер чер — комбинаттың кызыл-булуңу. Ооң көскү агитация-биле деңнелгези эки. Мында «Партияның XXVI съездизин төлептиг уткуулунар» деп улуг стендини кылган. Комбинаттың бүгү-ле чедиишкиннерин, мурнакчыларның көргүзүглерин, перспективтиг планнарын, ажыл-амыдыралын оон көрүп ап болур.

Көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлерин шын ажыглап, ону хүн бүрү чаартып, коллективтиң ёзулуг көрүнчүү болдурар дээш цехте партбюро моон соңгаар-даа боттуг ажылдарны чорудар.

Амгы үеде Хову-Аксының «Тыва кобальт» комбинадының бүгү ажыл-ишчилери «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып, өөренип турарлар.

Л. АРАКЧАА.

ХОВУ ЧЕРНИҢ ЧААРТЫЛГАЛАРЫ

«Калмнефтегазразведка» трестиң Аршан экспедициязының казымал байлактар шинчилекчилери бүгү-ле техника-экономиктиг көргүзүглер талазы-биле онгу беш чыл планын хуусаадан эрте күүсеткеш, Калмык АССР-ниң 60 чыл оюн демдеглээннер. Ук коллективте эң-не тергииннеринге улуг мастер Н. Шкилевтиң бригадазы хамааржыр. Ол коллектив «Приозёрная» деп газтыг шөлде өрүмнээр ажылды кылып турар.

ЧУРУКТА: Н. Шкилёвтиң бригадазының кежигүннери (солагай талазындан) өрүмнекчи мастер П. Данилов, өрүмнекчилер А. Иванов, В. Фомин болгаш А. Муртузалиев.

К. ТАРУСОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

БҮРҮН ЧЕДИРТИНГЕН

СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлептиг ужуражыр дээш, ниитиниң малын кыштап хүр ажыраары-биле Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозунуң малчыннары бо чылдың кыштаглаашкынынга багай эвес белеткенген. Совхозтуң одар-белчиири тайга ээп, кадыр-берт девискээрде болгаш, аңаа хар эрте чаар, соок бээр. Ону барымдаалааш, белеткелди баш удур чоруткан.

Амгы үеде ажыл-агыйның шээр малын 49 кодаңда сайгара тургускан. Оларның 32 кодаңында төрүүр хой турар. Бода малды 11 кодаңда кыштадып турар.

Эң чугула ажыл—мал чемин кыштагларга баш удур сөөртүп чедирери. Совхозтуң дирекциязы ону багай эвес организастаан. Ам кыштаг бүрүзүнде сиген, көк-сула, дус бүрүнү-биле чедиртинген. Кодаңнарга суг сөөртүп чедирер үш машинаны база тускайлаан. Бо хүннерде ниитизи-биле 848 тонна бөдүүн мал чемнери кыштагларда чедиртинген.

Малга чем каап бээр 198 шагжаны, 271 оңгачаны малчыннарга кылып берген. Совхозта кыштаглаашкын организастыг эртип турар. Малдың байдалы эки. Малчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Оларның аъш-чем продуктулары болгаш оттулар чүүл-биле хандырылгазын экижидеринче совхоз дирекциязы онза кичээнгейни салып турар.

Кодаңнарга хойнуң оолдаашкыны удавас эгелээр. Ол эң-не харысалгалыг болгаш чымыштыг ажылга малчыннар баш удур белеткенип алган. Төрүүр хой кодаңнарында чаш хураганнар тургузар чылыг кажааларны септеп кылган.

К. СЕМИС-ООЛ.

„Шынга" хары

ЭРТЕ ДООСКАН

«Уржуктуг хөөннерден үштунар» эгелиг шүгүмчүлелдиг чүүл бо чылдың ноябрь 1-де парлаттынган. Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң кыштаглаашкынынга белеткелинде четпестерни ында бижээн.

«Чаа орук» совхозтуң директору Д. Чопуйнуң болгаш ында партком секретары А. Барымның түс чүүлге хамаарыштыр редакцияга дыңнатканы:

Совхоз дирекциязынга специалистерниң, бригадирлерниң каттышкан хуралынга солунда парлаттынган шүгүмчүлелдиг чүүлдү сайгарып чугаалашкан. Аныяк малчын Валерий Отсурнуң кажаазының дээвиири майза материал чок турганындан дуглаттынмайн турганы шын. Ол кажааның септелгезин кыска хуусаада кылып дооскан.

Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарының үезинде ажылдаар тускай комиссияны ангылап тургускан. Ол комиссия ажылда бар четпестерни чайладыр, кыштаглаашкынга кыска хуусаада бүгү талалыг, эки белеткенир дээш багай эвес ажылдаан.

ДӨРТ АЙДА... ЧЭЭРБИ БЫЗАА

«Тиилелге» совхозтуң төп сүт-бараан фермазынга (комплекизинге) баргаш, ында ажылдап турар кижилер-биле чугаалажып, инек, бызаа кажааларының иштинче кирип, күш-ажылды организастааның таныжып көөр болзувусса, кыштаглаашкынның байдалы багай эвес дээрзин эскерер бис. Инектерни бүрүн тургузу азыралче кирген. Комплексте хөй инек кирер дөрт кажааның бирээзинде-ле үш кадарчыны быжыглаан. Олар хонуктар аайы-биле ээлчежип, инектерни ажаар, чемгерер болгаш суггарарындан ангыда, кажааларның иштин үргүлчү арыг, чылыг тургузар дээш дүн-хүн чок ажылдап турарлар. Малды саарын, суггарарын база өдээн аштаарын механизастааны күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен.

Бо чылын Чедерниң ховушөлдеринден тараа, сигенниң үнгени багай эвес болганы-биле ам мал чеми малды тургузу азыраарынга четчип турар. Пресстээн саваңны ферма девискээринде, хөй каът бажың дег кылдыр, чыый каап үндүрген. Саваңны прессеп, сөөртүрү ам-даа уламчылап турар.

— Бо хире хөй чем барда, мал хүр турбайн канчаар—деп, ужурашканым кадарчыларның бирээзи чугаалады—инектер ам безин семирип турар-дыр.

Мал чеминиң элбээнге кижи өөрбес аргажок. Ындыг-даа болза бөдүүн чемнерни малга болбаазырадып бербейн турары четпес. Чем цегиниң үрелген кезээн кылырын даанган кижилер ол ажылды узамдыктырган. Саван хээндектээр машинаны эргиде турган орнундан өскээр көжүргени-биле ам электриг шугумунга кожары арткан. Ынчангаш малга чем болбаазырадып бээр дериг-херекселдерни дарый септеп ажылдадыры негеттинип турар.

Мал чеми хөй, кыштаглаашкынның эртип турарында бергедээшкиннер чок хирезинде, ферма бүрүнгеге сүт садарының чыл планын күүседирин үзериниң кырында келген. Коллектив бо чылын 1 муң тонна сүттү садар даалгалыг. Херек кырында декабрьның эге хүннеринге чедир 810 тонна сүттү саткан, азы чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 190 тонна сүттү садары арткан. Чылда бир инектен ортумаа-биле 1650 килограмм сүт саар турган, январь-ноябрь айларда 1330 килограммны саткан. Коллективтиң бүдүрүлге көргүзүглери чүге чер албайн турарыл?

Мында элээн каш чылдагааннар бар. Бирээде, фермага инектерни тарып боозадырын кончуг багай чорудуп келген болгаш хөй мал кысыраан. Ооң түңнелинде бо чылын төрүүр 100 инекке онаашкыр чүгле 28 бызааны коллектив алган. Малды тарып боозадыр ажылдың шынар-чок чоруттунуп келгенин мындыг саннар база бадыткап турар. Тарыкчы техник Н. Сойзан-оолдуң кылган ажылының отчёдун барымдаалап алыр болза, август айда ферма 57 бызаа алыр турган, херек кырында 9-ту алган, сентябрьда төрүүр ужурлуг 59 инектиң чаңгызы-даа төрүвээн. Октябрь айда төрүттүнер 78 бызааның чүгле 2-зи, ноябрьда—30 бызааның 9-у төрүттүнген. Ынчангаш дөрт ай дургузунда ферма 224 бызаа алыр турган, чүгле 20 бызаа алган-дыр. Ол хире хөй инек кысыраанда, сүт саалдазы эвээш болбайн канчаар. Ол инектерниң сүдү соглуп эгелээнинден бо хүннерде сүт саалдазы улам кудулап турар. Чаңгыс кижиниң— мал тарыыр техниктиң багай ажылдааны, ооң ажылынга контрольду специалистерниң кошкатканы бүдүн коллективти, харын-даа совхозту улуг бергедээшкиннерге таварыштырып турар ышкажыл.

Ооң ангыда фермада 90 хире инек бруцеллезтүг болганы бускуу хынаашкындан илерээн болгаш оларны ниити кодаңдан ангылааш, өске черде тургускан. Сүт саалдазының кудулаан бир чылдагааны ол.

Ферманың план-даалга күүседиринде өөрүнчүг көргүзүглер чок-даа болза, бодунуң хүлээнген ажыл-херээнге кызымаккайы-биле эки түңнелдерни чедип ап турарлар коллективте бар. Чижээ, саанчы Бочуунай Күулар онгу беш чылда алган социалистиг хүлээлгезин күүсеткеш, ам ол бирги беш чылдың үлүүнде ажылдап турар. Саанчылар Чечек Лаада, Монгуш Эңтей олар база чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

Ынчангаш келир беш чылда фермага малды тарып боозадырын, уксаазын экижидерни үндезинни-биле эде тургузары болгаш кижи бүрүзү мурнакчыларның үлегери-биле ажылдаарын чедип алыры негеттинип турар-дыр.

Х-К. МОНГУШ.

ДЭЭШТИИН, ШЫНАРЫН БЕДИДЕР

«Билиг» ниитилелиниң республика организациязының баштаар чериниң III пленуму Кызылга болуп эрткен. Аңаа «Билиг» ниитилелиниң эге организацияларынга удуртулганың байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди «Билиг» ниитилелиниң республика организациязының баштаар чериниң даргазының бирги оралакчызы С. И. Шуклин кылган.

Пленум «Билиг» ниитилелиниң чер-черде эге организацияларынга удуртулганы улам сайзыраңгайжыдып, ажылчы чоннуң ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылга лекция пропагандазының ролюн, ооң шынарын болгаш дээштиин бедидерниң сорулгаларын тодараткан.

ОРГАНИЗАСТЫГ

Күстүң айлары эртип, кыштың башкы айы үнүп келген. Чөөн-Хемчик районнуң девискээринге 1980—81 чылдың кыштаглаашкынының эгезинде хар элээн каш катап чаггаш, хемнер уннарында дыка кылын апарган. Ол чорук кыштың берге болурун баш бурунгаар херечилеп турар. А «Октябрь 30 чылы» совхозтуң малчыннары кыштаглаашкынга канчаар белеткенгенил?

Малдың бөдүүн болгаш чүлуктуг чемнеринден 1880 тонна сиген (ол дээрге планда көрдүнгениниң 79 хуузу), 3200 тонна силос, 90 тонна будук-бүрү белеткээн. Кыштагларда бо хүннерде 1500 тонна сиген, 500 тонна саваң чедиртинген. Сиген, саваңны малчын кодаңнарже сөөртүрү ам-даа уламчылаашаан.

Булуң-Терек сүт-бараан фермазының коллективи бодунуң күжү-биле 448 тонна сиген, 50 тонна будук-бүрүнү белеткеп алган. Ооң ангыда 90 тонна саваңны фермада дүжүрген. Мал чеми болбаазырадыр цех бодунуң долу күчүзү-биле ажылдап турар. Аңаа буска саваңны янзы-бүрү холуксаалар холааш, ылбырадып бээр.

Мал чемнериниң курлавырларын бригадалар аайы-биле хувааган. Кыштагларда шуптузу 120 оңгачалар, 35 суг доскаарлары, 20 шагжалар чедиртинген. Ынчалзажок шагжалар ам-даа чедишпес. Совхозта алды кудуктуң бежи ажылдап турар. Кудук бүрүзүнде хөмүр-дашты четчири-биле дүжүрген. Дүвүреңниң болгаш Сыын-Чүрээниң хойжу бригадаларының кодаңнарынче кыш дургузунда суг сөөртүрү-биле 2 машинаны, бир тракторну быжыглаан. Малчын кодаңнарда 20 тонна дус дүжүртүнген. Ам-даа планда көрдүнгенин ёзугаар 10 тонна дус херек.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжуларынга айда бир катап, а Булуң-Терек сүт-бараан фермазынга неделя санында зооветеринарлыг болгаш экономиктиг билиглерниң бөлгүмнериниң кичээлдерин октябрь 1-ден эгелеп организастаан. Ону эрттиреринге совхозтуң тускай эртемниглерин быжыглаан. Кичээл бүрүзү график ёзугаар эртип турар.

Мал ажылының 46 ажылдакчыларынга бирги болгаш ийиги класстың мастери деп атты тывыскылаан. Ол дээрге «Октябрь 30 чылы» совхозтуң малчыннарының профессионал мергежилиниң чыл бүрү экижип турарының херечизи-дир.

Ынчалзажок малчыннарның садыг хандырылгазы чедимче чок. Автолавка чамдык малчыннарже барбайн турар. Ооң уламындан садыг кылып алыры-биле малчыннар ырак черже чоруур ужурга таварыжып турар.

А. МОНГУШ.

Кижиниң чаагай чоруу дээш

Ленинчи чаңчыл ёзугаар партияның XXVI съездизинге «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп төлевилелди СЭКП Төп Комитеди бүгү чоннуң чугаалажып көөрүнге киирген. Күш-ажылчы коллективтерде, өөредилге черлеринде, шериг кезектеринде, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларында, парлалгада, радио болгаш телевидениеде, марксисчи-ленинчи өөредилге системазында съезд мурнунуң ол чугула документизин ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып көөрү калбарган. Хамаатыларның чурттап турар черлериниң аайы-биле беседаларны эрттирип турар.

Идеология активинге дуза кылдыр беседаларның болгаш чугааларының чижек тематиказын парладывыс.

СЭКП— совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү.

Партияның болгаш чоннуң улуг чаңгыс эви.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунга Л. И. Брежневтиң чугаазы — партияның съезд мурнунуң ажыл программазы.

X беш чылда экономика хөгжүлдезиниң кол-кол түңнелдери.

Кызыл туктуг коллективтерге деңнежир.

Онгу беш чылдың маадырлары.

Мурнакчыларның дуржулгазын— кижи бүрүзүнге.

Чоннуң чаагай чоруу дээш ленинчи сагыш салыышкын.

Сезен чылдар — улуг ажыл-херектерниң болгаш чаалап алыышкыннарның чылдары.

Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол сорулгалары.

Партияның планнары— бистиң планнарывыс.

ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш эртем күчү-шыдалы.

XI беш чылдың кол сорулгазы.

Хереглелдиң ниитилел фондулары.

Эртемниң хөгжүлдези болгаш техниктиг депшилгениң дүргедээри.

Чурттуң экономиказы — чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизи.

Совет республикаларының экономиказының шапкын өзүлдези.

Хөй националдыг социалистиг культураның чечектелиишкини.

Эртемниң, техниканың болгаш бүдүрүлгениң эвилелин быжыглаал.

Одаар чүүл — энергетика комплекизиниң дүргедээшкиниг хөгжүлдези.

Машина тудуушкунунуң көдүрлүүшкүнүнче — онзагай кичээнгей.

Улуг химия —ажыктыг экономика.

Чаарты тургузарының үре-түңнели.

Фонд эгидилгезин бедидериниң аргалары.

Чоннуң хереглел бараанналарын бүдүрери — чугула күрүне болгаш партийжи херек.

Продукцияның шынарынче улам улуг кичээнгей.

Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын канчаар бедидип турар бис.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери — ажыл-ишчи бүрүзүнүң патриотчу хүлээлгези.

Бүдүрүлге курлавырларын— беш чылга.

Продукцияның бот-үнезин чиңгедирниң аргалары.

Агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдези.

Черниң байлакшылын ковудедиил.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин ковудедиил.

Мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирээл.

Кара эвес хөрзүннүг зонаны чаартырынга бистиң салыышкынывыс.

Дузалал ажыл-агыйны коллективке чүнү берип турарыл.

Ажыл-агый —хуунуу, ажыы —ниитиниң.

Он бирги беш чылда транспорт болгаш харылзаа.

Тудугнуң үндезин экижидилгезин чедип алыыл.

Чуртталга тудуунче — бирги чергениң кичээнгейи.

Капитал салыышкыннарының ажыктыын бедидээл.

Чидириглер-биле демисел — бистиң кол курлавырывыс.

Улуг-даа, биче-даа чүүлге камналгалыг болуул.

Хлебти камна. Хлебтен артык чүве чок!

Садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң ажылын экижидээл.

Амыдырал хандырылга албаны — хүн бүрүнүң албаны.

Улус өөредилгезиниң улам ыңай хөгжүлдезиниң угланыышкыннары.

Кадык камгалалы чаа беш чылда.

Күш-культураны —совет кижилерниң хүн бүрү амыдыралынче.

Бойдусту камгалаары — келир үе дээш сагыш човаашкын.

Эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдар, ажыл-агыйны чорударының деңнелин бедидер.

Сайзыраңгай социализмниң аргаларын улам долузу-биле ажыглаал.

Төрээн чурттуң күчү-шыдалын шудургу күш-ажылывыс-биле быжыглаал.

Камналга чурумун күштелдирээл, ажыл-агыйга бот-орулга-чарылганы быжыглаал.

Бистиң күжүвүс — организастыг чорукта болгаш чурумда.

Корум-чурум үреттинип турар черлерге ону эдээл.

Улусчу контрольга — бедик дээштиг чорук.

Ажыл-агыйжы эвес болгаш тотчеглекчи чоруктар-биле демиселди күштелдирээл.

Коммунистер съезд мурнунуң чарыжының мурнуку одуруунда.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдеге Советтерниң ролю.

Совет профэвилелдери— эргелеп башкарарының школазы, ажыл-агыйны чорударының школазы, коммунизмниң школазы.

Ленинчи комсомол — партияның идепкейлиг дузалакчызы.

Бистиң коллектив XI беш чылда.

Кижиге кичээнгейлиг, сагыш човангыр чорук— бистиң амыдыралывыстың хоойлузу.

ССРЭ-ниң даштыкы экономиктиг харылзаалары.

Социализм чурттарының акы-дуңмалышкы эвилели.

Тайбың тургузуушкун — бистиң угланыышкынывыс.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери тайбыңның болгаш социализмниң камгалалында.

Коммунизм биле күш-ажыл сырый тудуш.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар кылдыр алган хүлээлгелеривисти канчаар күүседип турар бис.

Ленинниң ёзу-биле, коммунистиг ёзу-биле ажылдаал!

Коммунизм тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннерже!

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

Н. С. Реддиниң чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Бистиң улустуң экономика болгаш социал талазы-биле чанчаар-даа аажок улуг сорулгаларын шиитпирлээриниче бүгү күжүвүстү мөөңнээр аргалыг болур дээш боттарывыстың регионувуска тайбыңны бистер Индияда база-ла дыка күзеп турарывысты дээрги мындаагылар, Силерниң билириңер чигзиниг турбас. Бо чылдың январьда Индияның улузу боттарының хөй кезииниң күзел-соруун илереткени-биле бистиң Премьер-Министривис дээрги Индира Гандиниң удуртулгазынга болгаш бистиң улуг баштыңчыларывыс Махатма Гандиниң база Джавахарлал Неруңуң салгалынга боттарының идегеп турарын бадыткаан. Бистиң чурттуң хамаарышпас апарганының эң-не эге бажында боттарывыстың берген даңгыраавысты ёзугаар бистер, бистиң улузувуска экономиктиг болгаш социал шынныг чорукту чедип алырынче боттарывыстың күжүвүстү угландырарын үргүлчүлеп турар бис. Бистер боттарывыстың улузувустуң элээн хөй кезииниң эң чугула хереглелдерин бөзин хандырар дизиивиссе, амдаа узун орукту эртер апаарывысты бодап билип турар бис, ынчалза-даа индий улустуң негелде-хереглелин болгаш күзел-соруун боттандырар талазы-биле эчис сорулгавысче чедиишкинниг бурунгаарлаар боор бис деп идегеп турар бис. Ол чугула сорулгаларга боттарывыстың күжүвүстү мөөңнээр аргалыг болуру-биле кожа-хелбээ бүгү чурттар-биле, ол ышкаш Азияның болгаш бүгү делегейниң өске-даа чурттары-биле найыралдың база кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганың харылзааларын тургузарынче чайгылыш чок чүткүп келген бис. Дээрги Президент, Индияны долгандыр дүшкүүрелдиң чаа-чаа одагларының көстүп кээп турарынга, оон-биле кады индий улустуң тайбың-чаагай чоруун чедип алырынче угланган бистиң бүгү күжениишкиннеривисти божаңнадып турарынга Индияның чазаа болгаш улузу ынчангаш шыңгыы сагышсырап турар. Регионнуң иштики херектеринге даштыкы күштер талазындан ажык азы чажыт-даа холгаарлаарының кандыг-даа хевирлеринге Индияда бистер удурланыкчылар боп артар бис. Дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлырынга болгаш регионда меселдежиишкиннерин Панча шилаңың азы тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның беш принциптериниң ёзузу-биле доп-дораан шиитпирлээринге дыка-ла идегеп турар бис. Ол регионнуң чурттарының хамаарышпас, суверенниг чоруун, девискээрлериниң бүдүн болуруң болгаш кайа-даа каттышпаан күрүнелерниң бүрүн эргелерин бүрүнү-биле хүндүлеп көрбүшаан, чугаалажыышкыннар кылыр арга-биле быжыг тайбыңны политика талазы-биле шиитпирлеп болурунга бүзүрээр бис.

Эрик кыдыы эвес күрүнелерниң шериг-далай кезектериниң Индий океанда туруштарының калбарыышкынынга болгаш эрик кыдыының чурттарының чорудуп турары каяа-даа каттышпазының угланыышкынның өскертир, чаа азы Диего-Гарсия ышкаш херек кырында баазаларны калбартырын чедип алырының оралдажыышкыннарынга шыңгыы сагыш салып, хайгаарап турар бис. Ындыг хевирлиг болуушкуннар чоокку үеге чедир-ле оожургалдыг турган регионда дүшкүүрлүг чорукту улам күштелдирер болгаш быжыг база шынныг шиитпирни чедип алырының болгаш Каттышкан Нациялар Организациязының Индий океанны тайбың зоназы болдурарынче угланган декларацияларын дүрген шиитпирлээриниң сорулгаларын нарыыдадып болур-дур. Дээрги мындаагылар, моон бичии-ле мурнунда национал эде тургустуушкунунуң хереэнге бистиң күжениишкиннеривиске хамаарыштыр чүве чугаалаан болгай мен. Манаа холбаштыр Совет Эвилели-биле бистиң үнелиг кады ажылдажылгавыстың дугайын өөрүшкү-биле сагындырып каарын күзеп тур мен. Бөгүн Индияның янзы-бүрү булуңнарында 70 ажыг объектилер индий-совет кады ажылдажылганың быжыының болгаш амыдыралчы күштүүнүң демдээ боор турар. Бистиң чурттарывыс аразында экономиктиг, садыг, үлетпүр, эртем болгаш техника талазы-биле кады ажылдажылгавыс моон-даа соңгаар калбарар, улам-на хөй талалыг апаар. Индияның экономиказының чугула секторларының хөгжүүрүнге улам улуг салыышкынның киирериңге бүзүрээр бис.

Дээрги Президент, Индия биле Совет Эвилелиниң аразынга бо бүгү чылдарның иштинде тургустунган найыралдың болгаш кады ажылдажылганың сырый харылзаалары кандыг-бир өске чурт-биле найыралга шаптык кылбайн чедип алдынган болгай. Бистиң ийи чурттуң аразында найырал идегелдиң болгаш боттарын билчириниң принциптеринге үндезилеттинген. Ол найырал шаг-үениң шылгалдазын тудуп эрткен, ынчангаш тайбыңның болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганың хереэнге Индияның болгаш Совет Эвилелиниң чазактарының база улустарының нийти бердингенинге бистиң харылзааларывыс туттунуп турар. Силерниң бо аян-чоруунар бистиң ийи чурттуң чаңчыл апарган найыралын улам быжыглаарының оруунга чугула үе-чада болурунга бистер бүзүрээр бис. дээрги мындаагылар. Силерниң аян-чоруунарның кады ажылдажылга талазы-биле чаа-чаа аргаларны ажытарынга база бүзүрээр бис. Силерниң бистиң аравыста турарыңарны бистерниң кайы хире бедик үнелээривисти болгаш Силерниң аян-чоруунар чүгле бистиң ийи чурттуң аразынга харылзааларга хамаарыштыр эвес, харын база Азияга болгаш бүгү делегейге-даа тайбың база деңдески чорук талазы-биле улуг ужур-дузалыг дээрзин демдеглеавеске-ле билдинир. Бистерниң Москвага чоокта чаа ужуражыышкыннарывыс дугайында чайыннанчак, сеткилге таарымчалыг сактыышкыннар менде артып калган, ынчангаш боттарывыстың таныжыышкынывысты манаа үргүлчүлээр аргалыг болганымга дыка-ла өөрүп турар мен.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы — Леонид Ильич Брежневтиң кадыкшылы болгаш чедиишкиннери дээш,

Совет Эвилелиниң улуг болгаш эп-найыралчы улузунуң чедиишкиннери база чечектелиишкини дээш,

Индияның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразынга найырал дээш,

бүгү делегейге тайбың дээш, кундаганы көдүрерин меңээ өөршээреп көрүңер!

Л. И. Брежневтиң чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

оларны дорт күчүлээриниң аргазы-биле ажыктыг чорукту чааскаан алыр дээн чүткүүшкүн эвес-тир. Шак ындыг чүткүүшкүн чүү чүвеге чедирерин колониалдыг системаның буурап дүшкени бадыткап көргүскен.

Өнчүк-чөңгээлерге, ыйыышкынга болгаш коргүдуушкунга алыспайн, өске улустар-биле деӊ эргелиг тайбың кады ажылдажылгага тайбыңны быжыы-биле болгаш чайгылыш чок камгалаары, бодунуң чонунуң айыыл чок база чаагай чоруун хандырары — кезээде-ле белен эвес-даа бол, эң-не сарыылдыг болур деп санап турар бис.

Индияның удуртукчулары-биле бөгүн эгелээнивис санал-оналдарның алыс утка-шынарлыг болгаш ажыктыг солчуушкуну чогум-на шак мындыг байдалга болуп турарын демдеглээри таарымчылыг-дыр. Санал-оналдарның ол солчуушкуну бистиң чурттарывыстың улустарынга, бүгү делегейге тайбыңның хереэнге ажыктыг эки түңнелдерин бээр дээрзинге бүзүрээр мен.

Бистиң хүндүлүг өңнүктеривис, эвилең хүндүлээчел ээлер — Президент дээрги Нилам Санджива Реддиниң болгаш Премьер-Министр дээрги Индира Гандиниң кадыкшылы дээш,

найыралдыг улуг Индияның чедиишкиннери болгаш чечектелиишкини дээш,

делегейге быжыг тайбың дээш кундаганы көдүрер бодай-дыр мен!

* * *

Н. С. Редди биле Л. И. Брежневтиң чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Дүштеки шайлалга найыралчы байдалга эрткен.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ИНДИЯ: „Кирип моорлаңар, Леонид Ильич Брежнев!“

ДЕЛИ. (СЭТА-ның тускай корр.). Найыралчы Индияның бурунгу найысылалы бо хүннерде байырлал шинчи кирип шиметтинген. Ногаан үнүштерде шымынган төп кудумчуларның кайызында-даа Совет Эвилелиниң болгаш Индияның удуртукчуларының — Леонид Ильич Брежнев болгаш Индира Ганди оларның чуруктары. Чуруктарны Азияга база бир чаа хамаарышпас күрүнениң тургустунганын делегейге чарлаанының демдээ кылдыр 33 чыл бурунгаар үш өңнүг туктуг бир дугаар кискиткен бурунгу Кызыл форттуң кырында база аскан. Портреттер чанында «Индий-совет найырал чүс-чүс чылдарда делгереп турзун!», «Совет Эвилелиниң президентизи, Индияже кирип моорлаңар!» деп бижиктерлиг өңгүр транспарантылар.

Индий найысылалдың чурттакчылары СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневти чүректиң ханызындан чылыг уткуурунга белеткенген. «Совет күрүнениң шылгараңгай удуртукчузунуң Индияже албанның найыралчы аян-чоруунга изиг-биле байыр чедирип тур бис»—деп, СЭТА-ның корреспондентизинге Делиниң эвилел девискээриниң губернатору Х. Е. Доаг Мохан чугаалаан.— Индий найысылалдың чурттакчылары Л. И. Брежнев-биле бистиң чуртувустуң премьер-министри Индира Гандиниң ужуражыышкыннары болгаш чугаалажыышкыннары Индияның болгаш ССРЭ-ниң улустарының билчириниң база найыралының моон соңгаар улам ынай быжыгарының оруунга улуг чаа салыышкын болурунга ханы бүзүреп турар. Ол дээрге таварылга эвес. Л. И. Брежневти бис Индияның шынчы болгаш шылгаттынган өңнүү деп билир бис».

Леонид Ильич Брежневтиң ады-биле, ийи чурттуң аразынга бүгү талалыг кады ажылдажылганы калбартырының эрге-ажыктарынга холбашкан оон соксаал чок ажыл-чорудулгазы-биле Индияда хөй чүүлдер холбашкан.

Социализмниң баштайгы чурту-биле индий улустуң найырал болгаш кады ажылдажылгазының кайгамчык түңнелдери индий кижи бүрүзүнүң чүрээнде Л. И. Брежневке өөрүп четтиришкинниң кыптыктырган. Совет күрүнениң удуртукчузунуң 1973 чылдың ноябрьда: «Индия-биле найырал болгаш кады ажылдажылга— Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының чарылбас кезээ-дир. Силерниң-биле бис Индия колониализмниң дарлалының адаанга турда-ла кады турган бис. Силерниң-биле бис чаа индий күрүнениң тургустунуп турар үезинде база кады турган бис. Силерниң-биле бис Индияга берге база айыылдыг үелерде база кады турган бис. Силерниң-биле бис бодунуң амыдыралчы эрге-ажыктарын камгалап турган Индияже янзы-бүрү даштыкы күштер ыйып турда кады турган бис»— дээн сөстерин Индияда бөгүн-даа утпаан сактып турарлар.

Бурунгу Индия бодунуң хамаарышпас чоруунуң чылдарында таныттынмас кылдыр чаартынган. Төөгүлүг кыска хуусаанын дургузунда Джавахарлал Неруңуң, а оон соонда Индира Гандиниң чазактарының удуртулгазы-биле оон хоорайлары чаартынып экижээн, чурттакчы чоннуң амыдырал деңнели хөлчок бедээн. Чурттуң экономиказы бурунгаар улуг базымнарны кылган.

Делегейниң сайзыраңгай баштайгы он чурттарының санында Индия бөгүн быжыг туруштуг кылдыр кирген. Ол чедиишкиннерге Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп тургускан күрүне бүдүрүлгелери улуг салыышкынны киирген. Бо хүннерде Совет Эвилелиниң киржилгези-биле туткан бүдүрүлгелер бүгү чуртта бүдүрүп турар металлургия дериг-херекселиниң 80 хуузун, электриниг аар дериглерниң 60 хуузун, кайның 35 хуузун, нефтиниң 70 хуузун, нефть продуктуларының 30 хуузун, бүдүрүп үндүрүп турар электри энергиязының бештиң бир кезиин берип турар.

«ССРЭ-биле кады ажылдажылга чүгле Индияның национал экономиказын быжыглаарынга, оон кол-кол адырларын тургузуп, хөгжүдеринге эвес, а харын чурттуң мурнунда туруп турар социал-экономиктиг чугула сорулгаларны, оон иштинде чурттуң девискээринге бүдүрүкчү күштерни деӊ-дески хөгжүдериниң болгаш хожудангай районнарны шиңгээдирииниң, чурттакчы чоннуң ажыл-биле хандырылгазының база ажыл чок чорукту кызыгарының, чоннуң чаагай чоруун бедидериниң айтырыгларын шиитпирлээринге ужур-дузалыг — деп, бистиң-биле беседазынга Бокарода металлургия комбинадының директору С. Самарапунгаван чугаалады.— Индий-совет кады ажылдажылганың кол угланыышкыннарының бирээзи болза, индий национал кадрларны белеткээри болур. Чүгле сөөлгү 20 чылдар дургузунда дээди болгаш ортумак эртемниг специалистер, а ол ышкаш бедик мергежилдиг кадрлар болур 100 муң кижини белеткээн.

Индияның улузунуң Леонид Ильич Брежневти чүректиң эң ханызындан изиг уткуп турарының чылдагааны чүдел? Ону чүгле ССРЭ-ниң дузазы-биле, ийи чурттуң аразында боттарынга ажыктыг экономиктиг кады ажылдажылга-биле тайылбырлаар болза, ол эвээш деп, Бомбейниң «Блитц» деп неделя сеткүүлү бижээн. Ол чылдагааннар усчок ханы. Индий улус Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак даштыкы политиказын, чавырлыышкын дээш, боо-чепсекти дүжүрери дээш, Индий океанны тайбыңның зоназы болдурар дээш, Азияга америк-кыдат дайынзырак планнарга удур доктаамал демиселин бедик үнелеп турар. Индий-совет харылзааларының быжыг үндезини болза, тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында 1971 чылдың август 9-тагы Керээ болур деп, «Блитц» демдеглээн.

Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг ленинчи даштыкы политиказын индий парлалга болгаш хөй-нийти бедии-биле үнелевишаан, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң делегейге дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынының чогаадыкчызы, аңгы-аңгы политиктиг системалыг чурттарның кожа-хелбээ тайбың догуннаары дээш доктаамал демиселчи боор турар хууда улуг ролюн демдеглеп турар.

«Ынчангаш Л. И. Брежнев Делиге чүгле найыралдыг болгаш хүндүлээчел чорукту көөр эвес, харын делегей байдалын болгаш ССРЭ биле Индияның аразында ийи талалыг харылзааларны экижидеринче угланган кандыг-даа чаа саналдарын уткуп, хүлээп алырынга белениң көөр»— деп, «Каррент» деп индий сеткүүл бижээн.

Ол сураглыг сеткүүлдүң бодалын чогаалдары делегейниң хөй чурттарында эки билдингир апарган көскү индий чогаалчы Х. А. Аббас деткип турар. Ол силерниң корреспондентилериңерге мынча дээн: «Тайбың дээш демиселчи, Индияның улуг өңнүү Л. И. Брежневке бодувустуң чериниске байыр чедирериңге өөрүп тур бис. Бис, индийлер, Л. И. Брежневти чүгле шылгараңгай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы деп хүлээп көөрүнден аңгыда, чаа совет кижиниң үлегери сииликкен кижи деп санап турар бис. Азияның болгаш бүгү делегейниң улустарының эрге-ажыктарынга чүүлдежип турар совет-индий найыралга совет удуртукчунуң бо аян-чоруу чаа идигин бээр дээрзинге ханы бүзүреп турар бис».

Е. ИВАНОВ,
В. МАТЯШ,
Б. ЧЕХОНИН.

СОВЕТ БОЛГАШ АМЕРИК ЭРТЕМДЕН ЭМЧИЛЕРНИҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

ЖЕНЕВА. Декабрь 8. (СЭТА). Чепсегленишкинниң дүжүрер болгаш ядролуг дайынның айыылын бүгү улуска сагындырар талазы-биле демиселдиң ролюн чугаалажырынга тураскааткан совет болгаш америк эртемден эмчилерниң ийи хүн дургузунда үргүлчүлээн ужуражылгазы доозулган.

Ол ужуражылганың үезинде ийи чурттуң эртемденнери ядролуг айыылга удур демиселге делегейниң эмчилериниң кады ажылдажылгазының болгаш каттышкан күжениишкиннериниң эргежок чугулазын демдеглээннер. Олар 1981 чылдың мартта Вашингтонга болур совет-америк конференцияның программазын ажылдап кылганнар. Аңаа база ядролуг чепсекти дүжүрериниң дугайында айтырыгны чугаалажыр.

— Эң-не гуманныг мергежилдиң кижилери эмчилер болгай, ынчангаш кижи төрелгетенге ядролуг чепсектиң чедирип болур айыылын олар эки билирлер—деп, ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының академиги Е. И. Чазов журналистерге чугаалаан.—Сөөлгү чылдарда Барыын чүк ядролуг чепсекти ажыглаан соонда оон айыылы улуг деп эмин эрттир хөөредипкен дээш ындыг хоозун чугаалар үндүрүп турар, оларның ол айыылдыг бадыткалын сойгалаар ужурлуг бис.

САНМАРИНИНИҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ СЪЕЗДИЗИ

САН-МАРИНО. (СЭТА). Санмарининиң Компартиязының X съездизиниң түңнел хуралы бурунгу хүн болган. Оон ажылынга СЭКП-ниң делегациязы, а ол ышкаш Венгрияның, Вьетнамның, ГДР-ниң, КУДР-ниң, Польшаның, Румынияның, Чехословакияның, Югославияның, Италияның, Францияның, Чилиниң, Уругвайның коммунистериниң төлээлери киришкен.

СМКП-ның Чиңгине секретары У. Барулли түңнел сөзүнге съездиниң чаңгыс эптиг эрткенин, партияның быжыг туруштуун, оон ажылчын, демократтыг болгаш интернационалдыг ажыл-чорудулгазын демдеглээн. Партия чоон күштерниң чазаанда участогунга бодунуң шугуму-биле чоруур деп, ол чугаалаан, ол демократтыг, а сөөлүнде социалистиг чаартылгаларны чуртка тургузар.

Тускай резолюцияны съезд хүлээп алган. СМКП-ның Төп Комитединиң чаа составы соңгуттурган.

Тайбың болгаш айыыл чок чоруктуң оруу-биле

Марксизм-ленинизмге болгаш интернационалдыг эп-сеткил каттыштырылгазынга үндезилээш, социалистиг чурттарның чаңгыс эвин моон соңгаар-даа быжыглаарынга, делегей байдалын экижидер, тайбыңны быжыглаар, чавырлыышкынның политиказын уламчылаар талазы-биле салыышкынын киирериңге боттарының шиитпирлииниң дугайында Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның партия болгаш күрүне ажылдакчыларының ужуражыышкынның киржикчилери медеглээнин ол ужуражыышкынның түңнелдерин даштыкының массалыг информация органнары тайылбырлавышаан, онзалап демдеглеп турар.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң удуртукчу ажылдакчыларының Москвага болган ужуражыышкынының түңнелдерин сырый каттыжыышкын, чаңгыс эп, дем каттыштырган хөделиишкин деп сөстер-биле тодаргайлап болур-дур деп, Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының органы **«Работническо дело»** солун бижээн. Социалистиг чурттарның аразында харылзаалар болгаш акы-дуңма кады ажылдажылга амгы болгаш эчис сорулгаларның чаңгыс эвинге, марксизм-ленинизмге кызыгаар чок шынчы чорукка, СЭКП-биле болгаш ССРЭ-биле найыралга үндезилеттингенин ужуражылга бадыткаан деп, ол солун онзалап демдеглээн. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының чаңгыс эвин болгаш дем каттыштырган хөделиишкинин быжыглаарынга база хөгжүдеринге чайгылыш чок шиитпирлиг чорук Москвага база катап бадыткаттынган, ол дээрге боттуг социализмниң болгаш тайбың база социал депшилге дээш демиселдиң быжыг чедиишкиннериниң эң-не идегелдиг магадылалы болуп турар.

Акы-дуңма Польшаның коммунистери, ажылчын аңгызы болгаш ажылчы чоннары бар бергелерин ажып эртип шыдаар, бодунуң чуртунуң социалистиг оруктап хөгжүлдезин хандырар дээрзинге бүзүреди акы-дуңма партиялар Москвага илергейлээнин Польша Улус Республикада өөрүп четтиришкин-биле хүлээп алган деп, **Варшаваның радиозу** демдеглээн.— Польша дээрге, социалистиг күрүне болуп келген болгаш болуп-даа турар, моон соңгаар-даа социалистиг болур деп, радио онзалап айыткан.

Варшава Керээзиниң Организациязында сырый каттышкан социалистиг чурттар делегейде тиилеттирбес найыралдажылга болуп, депшилгениң болгаш айыыл чок чоруктуң хереэнге төөгүлүг хүлээлгезин күүседип турар деп, Венгрияның **«Непсабадшаг»** солуну бижээн. Делегейде ам-даа салдарлыг болгаш делегейниң халаптыг айыылга чедирериниң политиказын чорудуп турар чамдык күштерге социалистиг чурттар тайбыңның өске-даа талалакчылары-биле демнежип алгаш, моондакты таварыштырарынга белениң ол солун демдеглээн.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказынга боттарының шынчызын Варшава Керээзиниң кежигүнү чурттар база катап бадыткаан-дыр деп, Югославияның **«Политика»** солуну бижээн. Чаа америк администрация бир эвес чогумчалыг чорукту илергейлээр болза, Американың Каттышкан Штаттары-биле харылзааларны калбартырынга херекти таарымчалыг чорударынга социалистиг чурттар боттарының белениң медеглээнин ол солун онзалап демдеглээн.

Москва ужуражыышкынының түңнелдеринге Моолдуң хөй-нийтизи изиг байыр чедирип турар деп, МАР-ның **Монцамэ** агентилели дамчыткан. Империалистиг бөлүктерниң буруузу-биле делегей байдалы чидигленген үеде социалистиг чурттар боо-чепсекти дүжүрерниче, делегейниң чаа дайынның болдурбазынче, делегейниң социалистиг дем каттыжылгазының чаңгыс эвин база сырый каттыжыышкынның быжыглаарынче угланган саналдыг болгаш боттуг политиканы чорудуп турар деп, ол агентилел айыткан.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер бүгү чурттар-биле харылзааларны оларның нийтилел тургузуундан хамаарылга чокка хамаарышпас чоруктуң, бүрүн эргениң принциптеринге үндезилээш калбартыры дээш туржуп турарынче кичээнгейни **«Сан-Франциско икзэминер»** деп америк солун угландырган.

Польшага хамаарыштыр Барыын чүктүң капиталистиг чурттарында хоозун чулуурушкуннарны каш-ла хонук бурунгаар өскүдүп турда, Москвага дээди деңнелге болган ужуражыышкынның киржикчилери Польшага дузалаар дугайында боттарының бүрүн шиитпирлиин медеглээн деп, **Конгонуң телевидениези** медеглээн.

Империалистиг пропаганда машиназының делегейге нептередип турары «совет дайын кыжаныышкыны» дээр өжээтен нүгүлдээшкининге социалистиг дем каттыжылгазының чурттары тайбыңны камгалаарынче, чер бөмбүрзээниң бүгү-ле чурттары-биле чаагай кожа-хелбээ харылзааларны калбартырынче угланган тайбың политиказы-биле харылзаан-дыр деп, Колумбияның **«Эспектадор»** солуну бижээн.

Совет милицияның кижилери

КАПИТАН

Чээрби үш чыл дургузунда Сенди-Сүрүң Моңгуш милиция шугумунга ажылдаан.

1957 чылда шериг албанындан халажып келгеш, комсомолчу Сенди-Сүрүң милиция ажылынга сагыш-сеткилинден бердинип, хүлээнген ижин ак сеткилдиг күүседип эгелээн. Эки ажылы дээш СЭКП Өвүр, Эрзин, Тес-Хем райкомнарының, райкүүскомнарының мактал бижиктери болгаш өртектиг бараанар-биле хөй удаа шаңнаткан. Ол ышкаш Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң Хүндүлел самбыразынга оон чуруун киирип турган. Сенди-Сүрүң Санчыевич элээн каш медальдарның болгаш хөрек демдектериниң эдилекчизи.

Аныяк милиция ажылдакчыларынга төлептиг аажы-чаңы, шудургу ажыл-ижи-биле үлегер-чижектиг, биче сеткилдиг хоочун коммунист Сенди-Сүрүң Моңгуш бо хүннерде Тес-Хем районнуң иштики херектер килдизинде ажылдап турар. Ол ажылынга байлак арга-дуржулгалыг, даандырган онаалдаларын эрестиг күүседип турар офицерлерниң бирээзи. Милицияның сержантызындан Сенди-Сүрүң капитан чедир депшээн. Оон ам кол харылзаар ажылы — социалистиг өнчү-хөреңгини самчыгдап төтчеглээр кижилер болгаш оорлар-биле демисежири. Милицияның социалистиг өнчү-хөреңгини оорлап самчыгдаар чоруктарга удур демисежир килдизиниң инспектору чеже оор херээн илеретпээн дээр. Манаа чаңгыс-ла чижектен көрүптээли.

Самагалдай суур. Оон төп садыгларының бирээзинге Белекмаа Бады деп аныяк уруг садыглап берген. Аныяк садыгжыга чоорту таныш эш-өөр тыптып эгелээн. Ол бодунуң өңнүктеринге арага-дарыны, аъш-чемни чээлиге бүдүү берип, харын-даа оларның-биле чамдык кежээлерде бо-ла «хөөрешкен» болур. Айлар, хүннер эрткен тудумна садып алыкчыларга ол эптиг-ээлдек эвес, магазинниң чогуур шагында ажытпайн баар апарган. Ажылынга ээ-харысалга чок, садыгжының ындыг байдалын Сенди-Сүрүң шагда-ла эскерген. Аңаа чеже-даа катап сагындырыгны берген. Оон түңнел үнмээн. Ынчангаш бир хүн магазинге сайгаашкынны кылырга 11 муң рубль четпес болган.

Садыгжы Белекмаа: «уруг-дарыглыг, өг-бүлелиг аныяк кижи-дир мен. Самчыгдаан акшамны эш-өөрүмде чегдирген мен. Хуусаадан бериңер, төлеп бээр мен»—дээш, ыы-сыы-биле дилеп туруп берген. Ындыг хуусааны аңаа берген-даа. Уруг доргул-төрелдериниден «өрелиг болдум, дузалаңар» деп диленип шаг болган. Адак соонда чогел төткеш, кожазы Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң элээн каш инекчерин чамдык кижилериниң дузазы-биле оорлааш туттурган. Ам ол самчыгдал база оор херек дээш шииттирген. Бо дээрге чаңгыс чижек-тир. Чүгле бо чылын Сенди-Сүрүң чеже хире оорларны, мал-маган кадаргаш ээ-харысалга чогундан оорладыр, чидирер кижилерни, самчыгдакчыларны илередип тыппаан дээр!

Капитан Сенди-Сүрүң Моңгуш Самагалдай Культура бажыңының уран чүүл бөлүүнүң бот-тывынгыр талантылыг артистериниң бирээзи. Ол республикага болуп эрткилээн уран чүүл көрүлделеринге, фестивальдарга хөй удаа киришкен. Ол ырлаар, шүлүк номчуур, хөөмейлээр, каргыраалаар, хомустаар кижи. Ынчангаш Сенди-Сүрүң 1972 чылда Москва хоорайга болган ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң уран чүүл фестивалынга киришкеш, оон лауреады деп атты чедип алган. Ынчан шилилдектерниң түңнел концертин Москвадан ак-көк экран дамчыштыр көргүзүп турда, Сенди-Сүрүңнүң күүсеткен номерин база сонуурган бис. А 1975 чылда бот-тывынгыр артист фашистиг Германияны чылча шаапканының 30 чыл оюнга тураскааткан акы-дуңма социалистиг чурттарның уран чүүл фестивалынга Тывадан чааскаан киржир аас-кежиктиг болган. Ынчан Совет Эвилелиниң янзы-бүрү булуңнарындан келген аңгы-аңгы нация 130 ажыг кижи-биле кады Герман Демократтыг Республикага, Чехословакияга, Польшага совет уран чүүлдү бараалгаткаш чедип келген.

Сенди-Сүрүң Моңгуштуң дугайын немец солун ынчан мынчаар бижээн: «Азияның чүрээ — ак-көк хемнерниң, дагларның чурту Тыва АССР-ден келген милицияның улуг лейтенантызы Сенди-Сүрүң Моңгуштуң кайгамчык талантылыын көрүкчүлер магадап көрген. Ол кажан боостаа ырызы — каргыраазы хомустап тургаш салыптарга, зал шип-ле шимээн баар. Кижилерниң сеткил-сагыжынга таалаңчыг тыва аялга уттундурбазы-биле артып калыр. Кажан ол бодунуң күүселдезин доозуптарга, үзүктел чок адыш часкаашкыннары база катап диңмирей бээр. Сенди-Сүрүң кайгамчык талантылыг кижи болду...». Шынап-ла талантылыг, бот-тывынгыр артист амдаа Культура бажыңының күзенчиг аалчызы болуп артпышаан.

Милиция капитаны Сенди-Сүрүң Моңгуштуң дугайында райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң начальниги А. Машпаадай мынчаар чугаалаар:

— Ажылынга бердинген, милиция ажылдакчыларының дагдыныкчызы, коммунист капитан Сенди-Сүрүң коллективте үлегер-чижектиг, топтуг-томааныг, биче сеткилдиг, хөй-нийти ажылынга идепкейлиг кижи. Ол коллективте партия организациязының секретары, агитатор, пропагандист, лектор.

Сенди-Сүрүң Моңгуш беш уругларның адазы. Ол уругдарының кижизидилгези дээш сагыш салып, школа-биле быжыг харылзаалыг. Оон улуг оглу чолаачы, оон бичези ужар чүүл училищезинде өөренип турар, а өскелери школада. Өөнүң ишти Сайданмаа Моңгуш суд, прокуратура, милиция черлеринге хөй чыл дургузунда ак сеткилдиг ажылдап келген.

Эртенниң-не Самагалдай суурнуң төп кудумчузу-биле «Москвич-412» дээр чаңгыс машина милицияже далаш бар чыдар. Ында милиция капитаны Сенди-Сүрүң Санчыевич Моңгушту кижилерниң салым-хуузу-биле холбашкан берге болгаш харысалгалыг ажыл манап турар.

К. САРКУДОВ.

Чилиде шериг-фашистиг хунтаның хан төгүүшкүнүн килең-биле буруу шаап, ол чурттуң чонунуң чөптүг демиселинге каттышпышаан, делегейниң хөй-нийтизи демократияны аңаа тургузарын, өлүрүп чидириишкинни соксадырын негеп турар.

ГДР-ниң найысылалында ажыттынган делегей делгелгезинде беш диптиң 250 хире чурукчуларының плакаттары делгеттинген. Ону янзы-бүрү чурттарның Эп-сеткил каттыштырылга комитеттери Чилиниң чонунуң Чаңгыс аай чазааның тургустунганындан бээр 10 чыл оюн демдеглевишаан эрттирип турар.

ЧУРУКТА: плакаттарның бирээзи.

Школа болгаш ада-ие

КАМНАЛГАГА ӨӨРЕДИР

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак улус өөредилгезинче онза кичээнгейни салып келген болгаш ол талазы-биле хөй хемчеглерни ап чорудуп турар. Школа бүрүзү хире чергези-биле өөредилгениң чугула херекселдерлиг болгаш көргүзүг материалдарлыг. Өөреникчилерни халас өөредилге номнары-биле хандырып эгелээн болгай.

Ооң-биле кады ада-ие база уругларын өөредири дээш херегээн-не чүвелерни садып берип хандырып турар апарган. Ынчангаш өөреникчилерниң өөренириңге белеткели, хандырылгазы мурнуку каш он чылдар-биле деңнээр ужур чок. Бо бүгү хандырылганы өөреникчи эки өөредилгези-биле, үлегерлиг сагылга-чуруму-биле, эт-херекселди шын ажыглап билири-биле харыылаар хүлээлгелиг.

Ам өөреникчилерниң чүгле демир-ужук болгаш кыдырааш эдилеп турарындан чамдык чижектерден көрээли. Өөредилге чылының эгезинде эгедээ, үстүкү-даа класстарның өөреникчилери 2 хире демир-ужук садып алган келир. Ийиги улдунга чедир база ол хирени садар. Чүге дээрге 2 демир-ужук ийи ай четпейн баар. А чыл төнчүзүнде бир өөреникчи 10—12 хире демир-ужукту ада-иезинге саттырып алган болур. Бир өг-бүледе ортумаа-биле үш өөреникчи школада өөренип турар болгай.

Кыдырааштар эдилели демир-ужуктер эдилелинден дээредевес. Чаа кыдырааштар херек деп уруглар болганчок-ла негеп кээр. Ада-иелер бистер оларның херек дээн чүвезин садып берип-ле турар бис. Хамык ужур демир-ужук, кыдырааштыг катап-катап садып берип турарында эвес, а оларны уруглар канчаар ажыглап турарынче кичээнгей салыры чугула.

Маңаа чаңгыс чижек, кодээ школаларда өөреникчилерниң кыдырааш эдилели дыка багай деңнелде дизе ажырбас. Хыналда ажылдар кыдыраажын ап көрээли. Ында бир болгаш ийи ажылды бижээш, ооң соонда каапкан болур. А хүн бүрүде ажыл кылыр кыдырааштарның чүгле ортузунга-ла чедир бижип каан болур. Ооң чартыы арыг ак саазыннар турда-ла база бирээни бижип эгелээр. Түңнелинде шала бижээн кыдырааштарны ора соккаш октаптар. Кудумчуда, школаның бок төгер черлеринде, чуртталга бажыңнарының чанында шала бижээн кыдырааштар саазыннары ак чайт апарган чыткылаар. Өңнүг карандаштар безин черде бо-ла чыдар.

Бо бүгүнү өөреникчилер чүге мынчаар эдилеп турарыл? Херектиг чүвелерни кижилер боттарының күш-ажылы-биле кылып бүдүрүп турарын, оларны ховар дээн материалдардан кылырын башкылар болгаш ада-иелер уругларга тайылбырлап чугаалап турар болгай. А эт-херекселдер халас эвес, ону тускай доктааткан өртек-биле садып алыр дээрзин бичии класстың өөреникчилери безин билир. Ынчаарга өөреникчилер бодунун болгаш күрүнениң өнчү-хөреңгизин чүге камнавазыл? Бо бүгү кижизидилге ажылының чедир чорудуттунмайн турары-биле тайылбырлаттынар апаар. Бодунуң болгаш күрүнениң эт-херекселин, өнчү-хөреңгизин камнап камгалап, ону шын ажыглап билири культурлуг кижиниң бир онза шынары болур. Уругларны бичиизинден эгелээш, демир-ужук эдилелинден эгелээш шын кижизидери өг-бүлениң болгаш школаның бирги черде айтырыы. Кижизидилге моон эгелээр.

К. УСПУН.

Мөңгүн-Тайга район.

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ КИЖИЗИДИЛГЕ ДЭЭШ

СЭКП-ниң XXVI съездизинге өөредилге болгаш кижизидилге талазы-биле чедиишкиннерлиг ужуражыры башкылар болгаш школалар коллективтериниң мурнунда кол сорулга.

Ам өөредилге чылының бирги чартыы төнер чоокшулаан. Таңдының башкылары, бүгү совет башкылар-биле бир дөмей, аныяк салгалды коммунистиг мөзү-шынарга кижизидер, күш-ажылга өөредип, эртемнерге быжыг билигни бээри дээш ажылдап турарлар. Ооң тодаргай чижээ бирги улдунда районнуң школаларындан 210 башкы чүс хуу өөредилгени чедип алганы болур. Олар өөредилгениң шынарын бедидери дээш арга-дуржулгазын, эртем-билиин улам бедидип, бот-боттарындан өөренип турар. Бо бүгү ажылдарны организастап, углап башталарынга коммунист башкыларның киржилгези мурнуку одуругда турар ужурлуг. Шынап-ла ындыгларга Элегес ортумак школазының башкылары К. С. Оюн, М. М. Орлова, Межегей ортумак школазының директору К. К. Монгуш, ында төөгү башкызы Н. О. Оюн болгаш өскелер-даа чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Олар бодунга онаашкан хөй-ниити ажыл-херээ-биле, башкылап турар эртемнеринден өөреникчилерге быжыг билигни берип турары-биле өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп, эш-өөрүнге дузалап чоруурлар.

Съезд мурнунуң социалистиг чарыжының мурнуку одуруунда Хову-Аксының № 1 ортумак школазының коллективи чорул турар. Ында эрткен өөредилге чылдарында чедип алган эки көргүзүглерин уламчылап, өөреникчилерниң кижизидилгези болгаш быжыг, ханы билии дээш хөй ажылдарны организастап, ону боттандырып келгеннер.

Районнуң школаларында комсомол организацияларының, пионер дружиналарының чорудуп турар хемчеглери янзы-бүрү болган тудум, өөредилге болгаш кижизидилге ажылының шынарлыг болурунга улуг салдарлыг. Пионер дружиналарында комсомол организацияларында «СЭКП-ниң XXVI съездизинге — 26 шалыпчы неделя» деп социалистиг чарышты Бай-Хаак, Сосновка, Хову-Аксы, Межегей школаларында эки организастаан.

Чоокта чаа Бай-Хаак ортумак школазында Олег Кошевой аттыг дружинага «Революцияның шынчы оолдары» деп пионержи чыыш болган. Өске-даа школаларда пионер дружиналарының отрядтарында «Коммунистерге базымывыс деңнээр бис» деп пионержи чыыштар эртип турар. Ол ышкаш районнуң, областың партия конференцияларының делегаттары-биле ужуражылгаларны организастаары база бир чугула хемчег болур ужурлуг.

Пионер дружиналарында пионерлерниң аразында партияның XXVI съездизинге тураскааткан рапортка ат салыр хүндүлүг эрге дээш чарыш калбарган. Школаның чугула айтырыгларын шиитпирлээрде чаа аргаларны дилеп тывар, кандыг-даа ажылга дээштиг чорукту чедип алыры чугула.

С. ОЮН.

СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ

МАССАЛЫЫН ЧЕДИП АЛЫР

Эрзин районнуң «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң даргазынга күш-культура башкызы Н. Аланы райкүүском томуйлаадан бээр үш чыл чедип чоруур. Николай Герасимович районда күш-культура биле спорттуң деңнелин бедидер дээш кескү хемчеглерни ап чорудуп эгелээн. Ол үедеч эгелээш-ле районнуң спортчулары район турлук, республика чергелиг янзы-бүрү маргылдааларга үргүлчүнүң идепкейлиг киржип, шаңнал-макталга-даа чедип келген. «Дамырактар каттышкаш далай болур» дижири ышкаш баштай район иштинге спорттуң ол-бо хевирлеринге маргылдааларны удаа-дараа организастап тургаш, ам барып республикага күш шенежиринге—ынчан түңнел эки болур дээрзин ол билир. Шак ынчаар чиик атлетикага, спорттуң кышкы хевирлеринге, самбо, хостуг хүрештерге, шыдыраага маргылдаалар удаа-дараа эртип келген.

Ам спорттуң адаттынган хевирлеринге район спортчуларының эвээш-биче чедиишкиннерин, оларны тывылдырган хоочун, чалыы спортчуларының бир чамдыызының аттарын борта адап демдеглээри чугула. Хостуг хүреш мында сайзыралды алгаш каш чыл болу берген. Ооң-биле чергелештир районнуң спорт комитеди бо чылын самбога баштайгы район маргылдаазын организастыг эрттирген. Аңаа деңзи аайы-биле чолаачылар К. Майдыр, А. Базыр-оол, ажылчыннар С. Бүрбүжап, К. Чарбуу олар чемпионнаан. Самбо хүрешти улам ынай хөгжүдер сорулга-биле район төвүнде секцияны ажыткан. Ында 32 аныяктар хаара туттунган. Секция неделяда 3 катап ажылдаар. Ооң ажылын музыка школазының башкызы, ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Анатолий Дондуп удуртуп турар.

Эрзин хемниң кылаң доңу хоккей ойнаарынга онза таарымчалыг. Борта ылаңгыя район школачылары эш-хуузунуң ужуражылгаларын бо-ла эрттире берген турар. Ынчалза-даа бо талазы-биле район төвүнүң шилиндек командазынга быражырлар чок. Команда районунуң адын камгалап республика найысылалынга, Ак-Довурак хоорайга бо-ла ойнап чеде берген турар. Шак ынчаар 1979, 1980 чылдарда олар боттарының хамаарышкан зоназынга ийи улай бирги черлерни ээлээн. Команданың кол өзээн А. Хураган-оол, К. Оңгай-оол, А. Дирчин, М. Олчат-оол олар тургузуп турар. Спорттуң бо хевирин улам сайзырадыры-биле чүгле район төвүнге безин сөөлгү үеде 3 хоккей коробкаларын туткаш ажыглалга кирген.

Бо 1980 чылдың чазынында республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш эрткен чиик атлетика маргылдаазынга эрзинчилер идепкейлиг киржип, 3-кү черни ээлээн. 1000, 1500, 3000 дээн хемчээлдерге чолаачы Ю. Ховалыг, башкы Н. Сагды, өөреникчилер А. Дамдың, Р. Лакпажап, Л. Лакпажап олар дээре түңнелдерни көргүскен. База назы-хары улгады берген башкы С.-М. К. Соян ам үш чыл улаштыр ГТО дужаарының кышкы хевирлеринге республика маргылдаазынга чедиишкинниг киржип, бодунуң бөлүүнге тиилелгени чедип ап келген. Ол ышкаш «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының Эрзинде № 5 КМК-зының чолаачызы К. Майдыр эрткен чайын Улан-Удэ хоорайга болуп эрткен Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүк улустарының спорттуң национал хевирлер талазы-биле спартакиадазынга чедиишкинниг киржип, хакас хүрешке бодунуң деңзизинге чемпионнааш, спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастериниң нормазын күүсеткен. Ол ынчан тыва хүреш талазы-биле спартакиаданың тулган чемпиону ат дээш хүрешкеш, 3-4-кү черлерни үлешкен. Районнуң шыырак шыдыраачылары Д. Буду, Н. Чооду декабрьда эгелээр республика маргылдаазынга киржир эргени чаалап алгаш, ам орта хынамчалыг белеткенип турарлар.

Черле ынчаш спорттуң кайы-даа хевирлерин түс черге бир деңге сайзырадыр, ынаар кижилерни хөйү-биле хаара тудар дээш районнуң «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң чүткүлүн бо чижектер долу херечилеп турар.

Ындыг болза-даа бо улуг сорулганы бүрүн чедип алырынга шаптык каткан чамдык чүүлдерни маңаа чугаалаары артык эвес. Спорт баазаларын алгыдарынга, спортчу дериг-херекселдерни немей садып алырынга, ылаңгыя республика чергелиг маргылдааларга доктаамал киржиринге ажыл-агыйларының киирип турары юридиктиг дадывырлар улуг ужур-дузалыг. Ындыг турбуже ооң онза чугулазын үнелеп билбес, дадывырларын өйшаанда төлевес бир чамдык ажыл-агыйларны, ында тоомча чок удуртукчуларны чок деп болбас. Чижээ, «Чаа орук» совхозтуң улуг бухгалтери Я. Сайын бо чылгы дадывырны төлээринден шуут ойталаан. Ооң тодаргай чылдагаары билдинмес. Ол ышкаш Ленин аттыг совхозтуң директору Т.-С. Яндак район турлук Кызылдан-даа келген доктаалшиитпирлер бир эвес күш-культура биле спорттуң хөгжүлдези-биле холбашкан болза күүсетпес чаңчылдыг. Ынчангаш районга спорттуң хөгжүлдезин бир деңге чедип алыр дээш хамаарылгалыг удуртукчуларның харыысалгазын күштелдирери чугула.

С. МОНГАЛ.

БАШТАЙГЫ ХААК ОРУУ-БИЛЕ

Республика найысылалының үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының ажылдакчылары эрткен ийи дыштаныр хүннерде арыг агаарга хоюг эки селгүүстеп ал, каас-чараш бойдус чурумалдыг Тайга станциязынга хаак баазазынга дыштанганнар. Ында хаак хөлезилеп алыр черниң ажылдакчылары ол ийи хүн эртен 10 шактап кежээкиниң 5 шакка чедир бичии-даа чай чок болганнар. Чүге дээрге чүс-чүс кызылчылар ооң ачы-дузазын көрүп, хаактарны, бичии уругларга чунгулаар шанактарны хөлезилеп ап турган.

А воскресеньеде аңаа шынап-ла кижи бажы кизирт болган. Ол хүн кызылчылар спорттуң кышкы сезонун ажыдып, чаа спортчу сезоннуң эң баштайгы хаак оруун изээннер. Аңаа эр улус үш кижи киржикчилиг беш километрниң, а херээжен спортчулар үш кижи киржикчилиг үш километрниң хаак оруунга эстафета маргылдаазынга киришкен. Маргылдаага киржир күзелин илереткен командаларның саны барык 50 чыгыы болган. А хаакчыларның саны 200 ажып турган.

Маргылдааның байырлыг ажыдыышкынының соонда эр-даа, херээжен-даа хаакчыларның чарыжы хары үгда эгелээн. Эр улустуң беш километрниң эстафетазынга бирги ээлчегде хары угда 27 хаакчы үнген. Бо солун маргылдааны көөр дээш келген дыштаныкчылар кым баштай кээрин четтикпейн манап турганнар. Хаакчылар стартче үнгенниниң соонда 16 минута ажа дужуп чыдырда «Динамо» спорт ниитилелиниң бирги командазының спортчузу Николай Чуруто эстафетазын эжинге бир дугаарында дамчытты. Ооң соонда ол команданың арткан кежигүннери Леонид Ботников, Леонид Чуруто олар кымны-даа мурнунче эрттирбейн чемпион атка төлептиг болганнар. Бо хаакчылар ужелээ ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидаттар.

Херээжен спортчуларның шыырак бирги бөлүүнге Кызылдың башкы училищезиниң сургуулдары бирги черже үнген. Херээжен спортчуларның эстафетазынга Туранда уругларның спорт школазының аныяк хаакчылары маргылдааның аалчылары боор киришкеш, чаа эгелээн кышкы сезонга эки белеткедиг ужуражып турарын бадыткап, эң-не эки үени көргүскеннер. Ынчалза-даа олар маргылдааның аалчылары болгаш команда талазы-биле шаңналдыг черже кирбээннер.

Үлетпүр бүдүрүлгелер аразында бөлүкке Тываның геология-шинчилел экспедициязының найыралдыг командазының эр-даа, херээжен-даа хаакчылары команда талазы-биле бирги черже үнгеш, хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң шилчиир кубогу-биле шаңнаткан. А эң шыырак бирги бөлүкке Кызылдың педагогика институдунуң студентилери эрткен чылгы чемпион адын база катап бадыткааннар.

Кызылдың спортчуларының кышкы сезонунуң байырлыг ажыдыышкынының үезинде оон киржикчилериниң бирээзиниң спортчу амыдыралынга уттундурбас өөрүшкүлүг хүн болган. Республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы А. С. Нурзет биатлонга Тываның бир дугаар спорт мастери болган Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентизи Сергей Бабкинге спорттуң бо хевиринге ССРЭ-ниң спорт мастериниң шыгжылгазын, херек демдээн байырлыг байдалга тывыскан.

Республика найысылалының хаакчылары чаа спортчу сезонун шак ынчаар эгелээннер. Олар ам бо чылдың эң улуг маргылдаазы, чаа чылдың бүдүүзүнде эртер «Саян кыжы» шаңнал дээш улуг маргылдаага белеткенип эгелээннер.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: эр улус 5 километрниң хаак оруунче үнүп турары; херээжен спортчуларның эстафета дамчыдылгазы.

Авторнуң фотолары.

АРТИСТЕР КӨДЭЭДЕ

Чонунга бараан болуру — чолдуң экизи дижир болгай. Тываның хөгжүм-шии театрының артистери чайның изиинде-даа, кыштың соогунда-даа, республиканың ажылчынчыларынга аалдап барып, боттарының уран талантызын сонуургадып, чоннуң сагыш-сеткилинге өөрүшкүнү сөңнеп, оларның күш-ажылче соруун улам хайныктырып турар.

Декабрь ай. Кыштың чыккылама кыржың соогу эгелеп турар. Ындыг болза-даа соок дээш чалданмайн, Тываның хөгжүм-шии театрының тыва бөлүүнүң артистери үш келек бөлүкке үстүп алгаш, республиканың районнарының ажылчы чоннарынга бараан болуру-биле түс-түзүнде бо хүннерде аъттанышканнар.

Бирги бөлүк, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Чадамба Монгуштуң удуртулгазы-биле Вл. Серен-оолдуң «Сөөскеннер чечектелип турда» деп шиизин Улуг-Хем, Өвүр районнарының чурттакчыларында көргүзүп чорул турар...

В. Серен-оолдуң «Сөөскеннер чечектелип турда» деп шиизи чаа бижиттинген, солун шии болуп турар.

Ук шиини республиканың хөгжүм-шии театрының сценазынга каш удаа ойнаан болгаш Бии-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Тес-Хем районнарның чурттакчы чоннары улуг сонуургал-биле көргеннер. Маңаа чижек кылдыр Чөөн-Хемчик районнуң Алдан-Маадыр суурнуң бир чурттакчызы шии төнген соонда бодунуң саналын мынчаар чугаалаан:

— Бо шии аныяк авторнуң чогаадыкчы ажыл-ижинге бир чедиишкин болур. Шииде улуг-даа, ортумак-даа салгалдың артистери киржип турары кончуг өөрүнчүг. Оларның ойнап турары солун-дур. Ылаңгыя Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери А. Таакай, Л. Солун-оол оларның ойнааны мээң сеткилимге кедергей таарышты.

Шииниң бижиттинген дылдомаа чедимчелиг. Ындыг болза-даа автор ам-даа чедир ажылдавайн барган. Мен хуумда шииниң авторундан хөйнү манап турган мен. Ынчалза-даа сагыжымга бичии-ле четпейн барды. Шииде овур-хевирлер чедир бижиттинмээн, шииниң төнчүзү тода билдинмес апарган...

Тываның чогаалчылары черле ынчаш чогаал ажылынга сонуургалдыглар амгы үениң негелдезинге дүүшкен солун шиилерден бижиирин күзээп-дир бис.

Мындыг чижектиг санал-оналдарны хөй-ле көрүкчүлер шии соонда чугаалап турарлар. Улуг-Хем, Өвүр районнарының чурттакчылары бо чаа шии-биле таныжкаш, боттарының сагыш-сеткилин, шииниң чедер, четпезин сөглеп бээрлер боор.

Ийиги бөлүк болгар драматург Помчо Панчевтиң «Дөрт ийистер» деп уругларга бижээни тоол шиизин Эрзин, Тес-Хем районнарының чурттакчыларынга бараалгадырлар. Шииде аныяк артистер, Москваның Б. В. Щукин аттыг театр училищезиниң доозукчулары Галя Мунзук, Борис Монгуш, Зоя Байыр-оол, Маша Сандак олар киржип турарлар.

Бо шиини тыва театрның сценазынга тургусканы, ылаңгыя аныяк көрүкчүлерге үнелиг белекчигеш болур. Көрүкчүлер ийистерниң болгаш Бонко деп бичии уруунуң амыдырал-чурттаалгазы-биле таныжарлар. Бо бөлүктү театрның хоочун артизи Чөлбеңей Ооржак удуртуп чоруур.

Эрзин, Тес-Хем районнуң бичии чаштарынга бараан болганының соонда, бо бөлүктүң артистери Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарның уругларынга аалдап чедерлер.

Үшкү бөлүк, артист Херлек Ширии-оолдуң удуртулгазы-биле концерт программалыг Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарда аалдап чорул турар.

А. ШОЮН.

ЧАА ГРОССМЕЙСТЕРЛЕР

ЛА-ВАЛЛЕТА. (СЭТА-ның тускай корр. В. Кукушкин). Делегейниң шыдыраа олимпиадазының сөөлгү салыгларынга дыка хөй хайымнар болгулаан. Ол дээрге, шыдыраачыларның «тайбынчыраны» ол эвес, ол спортчу маргылдааның киржикчилериниң күжүнүң деңинден болуп турар. Ооң аңгыда олимпиаданың ойнаар шактары база узун. ФИДЕ-ниң конгрезинге олимпиада эрттирериниң системазын өскертир дугайында чугаалажып турар.

Он үшкү салыг үезинде америк херээжен шыдыраачылар аштырганнар. Грузин ойнакчылар — Чибурданидзе Гаприндашвили болгаш Александрия олар Саверейт, Крото болгаш Хейринг оларны арыг утканнар.

Венгр шыдыраачылар он үшкү салыгда югославтарны 2:1 санга уткан. Иоселиани кыдат шыдыраачы Ан-биле хайымнашкан.

Болган конгресске делегейниң эң шилиндек шыдыраачыларынга дээди аттарны тыпсырын база көрген. Делегей гроссмейстерлери болганнарга чаа совет ойнакчылар база немешкен. Гарри Каспаров (Баку), Виктор Купрейчик (Минск), Александр Панченко (Челябинск), Наум Рашковский (Сочи), Геннадий Тимошенко (Новосибирск), Артур Юсупов (Москва), Нана Иоселиани болгаш Нино Гуриели (кайызы-даа Тбилиси) олар-дыр.

КИЖИЛЕР АРАЗЫНДА КИЖИ

Ф. Г. УГЛОВ.

— Ындыг-дыр, эваң клиникага меңээ чедип келзин, бир эвес эмнедип турган болза эмчилерниң түңнелдерин болгаш аарыының дугайында документилерни ап алзын, — дидим.

Ынчангаш адрести болгаш шактарын бижип бердим.

Айыттынган шагында ам-даа аныяк херээжен кижи меңээ чедип келди. Ооң хары 35-36 хире. Чүрээм аарыыр, холдарымче, калбак чарнымче дамчып аарыыр дидир—стенокардияның аартыры ол-ла олчаан. Ооң аңгыда, чартык чыл бурунгаар ол аарыының дыңзыг эриишкини болганын база чугаалады, ол үеде угааны-даа ышкынып турган, ооң соонда холдары, буттары билинместеп, дылы тыртылып турган. Оозу удаваанда аңаа апарган болза-даа, эмнелгеге ийи ай чартык чыдып келген.

Ооң оозу элээн шыңгыы байдал болду. Мында чугаа болза дамырының бөөшкүннели азы өзектели бергениниң азы мээже хан чүгүре бергениниң дугайында туруп болур.

Хөйлеңиң уштунгарын диледим. Ооң эъди бүрүнү-биле хүрерип база агарып турар шокарлыг болду. Нерви системазының баксыраанының демдээ. Чамдык рефлекстерни хынадым— чок болду. Бүгү-ле чүве нерви системазының шаарталыышкынының истерия хевири деп чүвени чугаалап турар.

Мен ону дыңнаалап көрдүм. Чүрээниң согары арыг, тода болду, тахикардия-даа, үзүктелиишкин-даа чок. Чүректиң аарыышкынын органиктиг факторлар эвес, а шуут-ла неврогенниг факторлар болдуруп турар-дыр деп чүве тодарап келди. Истерияның болдуруп турар аарыглары аар органиктиг аарыглар-биле дөмейлежи бээри билдингир. Анализтерни, ону туяадан эмнеп турган эмчилерниң түңнелдерин хынап көргеш, оларны аарыг кижиниң амгы байдалы-биле деңнеп көргеш, чүректиң аарыы-даа, туяа-даа — ооң бүгү байдалы нерви системазының аажок шаарталганы-биле холбашкан деп чүвеге бүзүредим.

Меңээ чүвениң бүгү-ле шынын чугаалаарын, чүгле ындыг таварылгада шын эмнээшкин болур дээр дугайын сагындырып алгаш, бирден бирээ чокка ооң бодундан айтырып эгеледим.

— Мээң ажылдап турар черимде бүгү-ле чүве эки,— деп, ол бодунуң чугаазын эгеледи.—Инженер кижи мен, килдис удуртуп турар мен. Ажылдакчыларым-биле удур-дедир хамаарылгам кончуг эки, даргаларым меңээ бүзүреп, удаа-дараа ажылы эки деп демдеглеп турар, мен ажылымче күзелдиним-биле, хостуг, чиик сеткил-биле барып турар мен.

Ооң ол байдалын билип алыры чугула турган, чүге дээрге албан ажылдың хамаарылгазы кижиниң бүгү нерви системазынга багай салдарлыг болуру хаая эвес. Даргам багай, ажылче баары кеземче хүлээр дээни-биле дөмей-ле деп чугааны хөй кижиден дыңнаан мен. А бо кижиниң ажылда байдалы эки-дир.

— А силерниң өг-бүлеңерде байдалыңар кандыгыл? — деп айтырдым.

— Мен ашактыг, кыстыг мен, кызымны көрген болгай силер, квартиравыс багай эвес, чурттаарынга эптиг, элээн чедимчелиг чурттап турар бис.

— Ашааңар чүү кижил?

— Ашаам база инженер кижи, заводта ажылдап турар.

— Эп-найыралыңар кандыгыл?

— Аваа-ла. Оожум кижи, аас-дыл үндүрбес...

Ооң бир-ле чүвени ыттавайн олуруру эскериичиг болду.

— Маргыжып, бот-бодуңарны билишпейн барып турбас силер бе?

— Турбас боор бе? Чүү-даа болуп-ла турар, ол чокка канчап чурттаарыл ынчаш? Ындыг-даа болза, мен бодаарымга, бистер өскелерден эвээш маргыжып турар бис.

Ооң үнү чидип, карактарындан чаш бүлдеңейнип келди. Ооң бодунуң иштики удурлалыышкынын базып, чугаалады:

— Чок, бисте шупту-ла чүве аңаа эвес. Ынакшыл ёзугаар өгленгеш, каш чыл улаштыр аас-кежиктиг чурттаан улус бис. Ашаам оожум, томаанныг кижи, меңээ кээргелдиг, арага барык-ла ишпес турган. Меңээ ынак чорду, уруунга ам-даа кайгамчык ынак. Ындыг болза-даа ам каш чыл улаштыр үргүлчү арагалап келди. Эгезинде, мен ону чемелээрин сраалдажырымга, ажыл-албанының аайы-биле ижер ужурга таваржып турар кижи-дир мен дээн. Ол үеде мен мелегейим-биле оон кадыг негелде тургуспайн барган болдум, ынчангаш чогуур үени эрттирип алган кижи-дир мен. Ам хөлү эрткени бо ыйнаан.

— Чогум кандыг янзылыгыл, болганчок-ла хөлүн эрттир ижип алгаш, аас-дыл, согуш-содаа үндүре бээр кижи бе?

— Чок ындыг эвес. Ол медерелин-даа ышкынмас, аажок эрттир ишпес-даа. Ындыг-даа болза, ол хүнүнү-не ижер, мен кезээде эзирик кижи көөр кижи-дир мен.

(Уланчылыг).

(Эгези № 266, 267, 269, 272, 274, 275, 281 «Шынада»).

телевидение

ДЕКАБРЬ 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе».** Информастыг программа. 9.05 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.30 — Мультфильмнер программазы. 10.00 — **«Кино аян-чорукчулар клуву».** 11.00 — Медээлер. 11.05 — 12.00 — Чапсар. 12.00 — **«Орус дыл өөренип тур бис».** 5-ки телекичээл. 12.15 — 14.00 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.00 — Медээлер. 14.20 — **Коряк, Чукот, Ханты-Манси автономнуг округтарның тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга.** Документалдыг телефильмнер программазы. 15.15 — **«Шыдыраа школазы».** Эгелеп чорууурларга. 15.45 — Совет композиторларның симфониктиг оюннары. 16.10—**«Орус чугаа».** 16.40 **«Горнистер, харылаңар!»** 17.10 — **«Эртем дугайында».** 17.40 — **«Индиялап».** Кинопрограмма. 18.15— Бөгүн делегейде. 18.30 — **«Силерниң дилээңер ёзугаар ужуражылга».** Майкоп хоорайның мебель комбинадының ажылчыннарының айтырыгларынга политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң харыылары. 19.20 — **«ТТ-ниң экранынга бир дугаар». «Зита биле Гита».** Уран-чечен фильм. (Индия). 1-ги серияазы. 20.30 — **«Үе».** Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

21.30 — **«Делегей байдалының допчулалы».** Дамчыдылга. 21.45 — Телемедээлер. 21.55 — **«Социалистиг чарыштың хүн демдеглели».** Дамчыдылга. 22.25 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

22.40—23.00 — **Бөгүн делегейде.** Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

19.00 — **«Хову чечээ».** Уран-чечен телефильм. 19.25—**«Чурттуң тудугларында аныяктар».** Документалдыг фильм. 19.55 — **«Ынакшыл — аялга».** Фильм-концерт. 23.05 — Документалдыг фильмнер программазы. 21.25 — Чарлалдар. 21.30 — 22.40 — **«Опера-биле ужуражылга».** Телекөрүкчүлерниң чагааларын ёзугаар.

агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга бөгүн республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче хар чаар. Чөөн чүк угданыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы 17—21 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Оттуг-ыяш садып алыр дээш»** 9.30, 11.30, 13.30, 16.40, 18.40 (узаткан), 21.00, **«Келир үеже шымныккан черлер»** 15.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Он беш харлыг капитан»** 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, **«Клеопатра»** (2 серияалыг) 17.00, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Ооргазынче боолапкан»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 2891

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкыны талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—04831